

Ísland og Íslendingar

Ísland og Íslendingar eru hluti af kennsluefni sem stofnunin gaf út árið 2004 á margmiðlunaformi og nefnist Carry on Icelandic: Learn Icelandic and enjoy it!. Carry on Icelandic er byrjendaefni í íslensku og einkum ætlað skiptinemum á háskólastigi. Nína Leósdóttir íslenskukennari skrifaði þann hluta efnisins sem fjallar um Ísland og Íslendinga. Textinn er byggður á fjölda heimilda en tölfraeði upplýsingar eru fengnar af vef [Hagstofu Íslands](#). Við birtum efnið hér öðrum til gagns og gamans.

Landið

Ísland, eyja í Atlantshafi

Ísland er önnur stærsta eyjan í Evrópu og sú þriðja stærsta í Atlantshafi, 103.000 km² að stærð, miðja vegu milli New York og Moskvu. Landið liggur á mótum heitra og kaldra hafstrauma auk þess sem heitt og kalt loft mætist gjarnan í grennd við Ísland. Þetta gerir það að verkum að landið er viðkvæmt fyrir loftslagsbreytingum. Þegar hafís frá Grænlandi er úti fyrir landinu, eða við strendur þess, kólnar í ári. Ísinn nær þó ekki ströndum Íslands í venjulegu árferði en á svokölluðum hafísárum getur hann borist að Norðvestur-, Norður- og Austurlandi. Sumur eru svöl og vetur mildir. Meðalhiti í Reykjavík í janúar er um það bil 0°C og 12°C í júlí. Á norðanverðu landinu er mun kaldara og oft snjóar þar mikið á veturna.

Vegna norðlægrar legu landsins er bjart allan sólarhringinn tvo til þrjá mánuði á ári að sumri til. Á vorin og haustin eru kvöldin björt og löng. Frá miðjum nóvember til loka janúar er aftur á móti mjög dimmt og dagsbirtu nýtur ekki nema í þrjá til fjóra tíma á dag.

Íslendingar tala mikið um veðrið enda getur það verið æði breytilegt, jafnvel kemur fyrir að snjóí um hásumarið. Íslensk tunga er auðug af orðum yfir veðurfar, ekki hvað síst yfir snjó og snjókomu:

snjór, snær, hjarn, mjöll, fönn, lausamjöll, nýsnævi, krap, snjókoma, bylur, drífa, él, fannkoma, fjúk, hraglandi, hrið, kafald, kóf, ofanbylur, skafrenningur, snjómugga, hundslappadrífa.

Lýðræðisríki

Ísland er lýðræðisríki sem byggir á þingræði og hefðbundinni þrískiptingu valdsins. Löggjafarvaldið er í höndum [Alþingis](#), en svo nefnist löggjafarsamkundan. Til setu á því eru valdir 63 fulltrúar í almennum kosningum á fjögurra ára fresti. Með framkvæmdarvald fara forseti og ríkisstjórn sameiginlega.

Dómskerfið mynda tvö dómstig, héraðsdómar og Hæstiréttur. Unnið er að stofnun millidómsstigs en við það verða dómstigin þrjú, Héraðsdómstólar, Landsréttur og Hæstiréttur. Öll mál fara fyrir dómara í héraði en vilji aðilar ekki una úrslitum má áfrýja þeim til Hæstaréttar. Dómarar dæma í öllum málum á Íslandi, einn dómari í héraðsdómum (þrír ef sérstök ástæða þykir til) og þrír í Hæstarétti (fimm ef sérstök

ástæða þykir til). Auk þessara dómstiga er starfandi félagsdómur, en til hans má kæra mál sem rísa af ágreiningi stéttarfélaganna og vinnuveitenda. Ákvörðunum hans má vísa til Hæstaréttar.

Forseti hefur takmarkað formlegt vald. Hann undirritar öll lög og reglugerðir og hefur vald til að neita því, ef það gerist er málið borið undir þjóðaratkvæði. Slíkt gerðist í fyrsta sinn í júní 2004 þegar Ólafur Ragnar Grímsson (forseti 1996-2016) neitaði að staðfesta lög um breytingar á útvarps- og samkeppnislögum. Í stað þess að beina málinu í þjóðaratkvæðagreiðslu voru lögin felld úr gildi stuttu seinna. Árin 2010 og 2011 neitaði svo Ólafur að staðfesta lög varðandi Icesave reikninga Landsbankans og vísaði þeim báðum til þjóðaratkvæðagreiðslu.

Stjórnsýsla

Á Íslandi eru einungis tvö stjórnsýslustig, sveitarfélög og ríkisvald. Þriðja stigið, sýslur, sér nær eingöngu um innheimtu opinberra gjalda fyrir ríkisvaldið.

Mörg sveitarfélaganna eru lítil, allt niður í 50 íbúa. Á síðustu árum hafa mörg hinna smærri sveitarfélaganna sameinast til að spara í rekstri og auka hagkvæmni á ýmsum sviðum. Jafnframt hafa fleiri verkefni flust til sveitarfélaganna, svo sem rekstur grunnskóla og umsjón með málefnum fatlaðra og hlut almennrar félagsþjónustu.

Flokkakerfi

Flokkakerfið sem nú er við lýði á Íslandi mótaðist á fyrri helmingi tuttugustu aldarinnar en hefur verið í nokkurri þróun síðustu árin. Einn stærri flokkanna er Sjálfstæðisflokkurinn sem hefur haft frá 24% og allt að 40% fylgi. Sjálfstæðisflokkurinn er hægri flokkurinn sem leggur áherslu á frelsi einstaklingsins og frjálshyðni. Þrír aðrir flokkar voru lengi starfandi og lá fylgi þeirra á bilinu 10-25%. Þetta voru Framsóknarflokkurinn, miðjuflokkurinn sem átti mikinn stuðning meðal bænda og íbúa landsbyggðarinnar, Alþýðubandalagið, sósíalístaflokkurinn, og Alþýðuflokkurinn, sósíaldemókrataflokkurinn.

Á árunum 1983-1999 starfaði auk þessara flokka, Kvinnalístinn, sem hafði bættu stöðu kvenna að meginmarkmiði. Árið 1999 sameinuðust Alþýðuflokkurinn, Kvinnalísti og hluti Alþýðubandalagsins í kosningabandalagi og mynda nú sameiginlegt stjórnmálaafli; Samfylkinguna. Sama ár var stofnaður nýr stjórnmálaflokkur vinstra megin við hið nýja bandalag; Vinstri hreyfingin grænt framboð, sem leggur áherslu á hefðbundna vinstri pólitík og umhverfisstefnu.

Í Alþingiskosningunum 2009 buðu 7 flokkar sig fram. Af þeim fjóru stærstu hlaut Samfylkingin 29,8% atkvæða og Vinstri hreyfingin grænt framboð (Vinstri Grænir) 21,7% fylgi og mynduðu saman ríkisstjórn. Sjálfstæðisflokkurinn hlaut 23,7% atkvæða og Framsóknarflokkurinn 14,8%.

15 flokkar buðu sig fram í Alþingiskosningunum 2013. Framsóknarflokkurinn vann sigur í kosningunum með 24,4% atkvæða og myndaði ríkisstjórn með Sjálfstæðisflokknum sem hlaut 26,7% atkvæða. Samfylkingin tapaði nokkru fylgi og hlaut aðeins 12,9% atkvæða sem og Vinstri-Grænir sem fengu 10,9% fylgi. Tveir nýir stjórnmálaflokkar náðu manni inn á þing, Björt framtíð fékk 8,2% atkvæða og sex þingmenn og Píratar 5,1% atkvæða og þrjú þingmenn. Aðrir flokkar fengu mun minna fylgi.

Eftir fjölmenn mótmæli almennings við sitjandi ríkisstjórn í apríl 2016 var Alþingiskosningum sem vera áttu vorið 2017 flýtt um hálf t.ár. 12 flokkar buðu sig fram í kosningunum í október 2016.

Sjálfstæðisflokkurinn hlaut 29% atkvæða, Vinstri Grænir 15,9% og Framsóknarflokkurinn 11,5%, Samfylkingin tæpaði miklu fylgi og hlaut aðeins 5,7% atkvæða. Tveir nýlegir flokkar hlutu góða kosningu, Píratar fengu 15,5% atkvæða og Viðreisn 10,5%, Björt framtíð fékk síðan 7,2%. Aðrir flokkar náðu ekki manni inn á þing. Í janúar 2017 myndaði Sjálfstæðisflokkur ríkisstjórn með Viðreisn og Bjartri framtíð.

Þjóðmálaumræða

Almennur áhugi er á stjórnámálum á Íslandi. Fólk ræðir gjarnan stjórnámál sín á milli á heimilinu, spjallþráðum á netinu, vinnustöðum og kaffihúsum, að ógleymdum heita pottinum þar sem líflegar umræður eiga sér oft stað um þjóðmálin. Þessi almenna þátttaka í stjórnámálum birtist einnig í fjölmiðlum því á hverjum degi birtist í dagblöðum fjöldinn allur af greinum eftir fólk úr öllum stéttum um mál sem brenna á því; félagsleg málefni, menntamál, umhverfis - og utanríkismál, eða afmarkaðri málefni einstakra byggða.

Ef til vill má halda því fram að þessari umræðu allri miði lítið áfram og að þar sé hver að hrópa í kapp við annan án tillits til raka andstæðingsins. En aðgangur almennings að slíkum vettvangi, og vilji hans til að nýta sér hann, er sennilega einstakur.

Lýðræði í fámennu landi

Lýðræði í landi þar sem íbúarnir eru aðeins um 338.000 hefur sérstöðu um margt. Svo dæmi sé tekið kemur stærri hluti landsmanna beinlínis að stjórnun landsins og einstakra sveitarfélaga en víða annars staðar.

Að baki hverjum þingmanni eru þannig aðeins tæplega 3.600 kjósendur og að baki hverjum sveitarstjórnarmanni eru að meðaltali rúmlega 400 kjósendur. Auk kjörinna fulltrúa starfar síðan fjöldi fólks í nefndum og ráðum á vegum ríkis og sveitarfélaga.

Öryggi og landvarnir - Enginn eigin her

Íslendingar höfðu aldrei haft eigin her og aldrei borið vopn á aðra þegar heimsstyrjöldin síðari braust út og þeir drógust inn í hringiðu styrjaldarinnar. Hinn 10. maí 1940 hernámu Bretar Ísland, aðeins mánuði eftir að Þjóðverjar hernámu Noreg og Danmörku. Hernaðarmikilvægi Íslands var augljóst því þaðan mátti stjórna mikilvægum siglingaleiðum milli Vestur-Evrópu og Norður-Ameríku.

Hernáminu var mótmælt af ríkisstjórn landsins, enda hafði Ísland lýst yfir hlutleysi sínu. Hins vegar var mikill og almennur stuðningur við málstað bandamanna í stríðinu og almennur skilningur á þeirri hernaðarnauðsyn sem að baki hernáminu lá.

Bandarískur her leysti þann breska af hólmi 1941 eftir að samið var við þá um hvernd. Í samningnum var kveðið svo á að herliðið skyldi hverfa á brott í styrjaldarlok. Bandaríkjamenn stóðu þó ekki við þann hluta samningsins heldur fóru þess á leit við Íslendinga að þeir fengju afnot af þremur herstöðvum á

landinu til allt að 99 ára. Einhugur var um að hafna þessari beiðni Bandaríkjamanna en samið um að flugher Bandaríkjanna hefði afnot af flugvelliðum í Keflavík.

Miklar deilur urðu um þennan samning. Fylgjendur hans töldu að heimsstyrjöldin hefði leitt í ljós ótvírætt hernaðarmikilvægi landsins og Íslendingar gætu þess vegna ekki staðið hjá þegar nýju valdajafnvægi yrði komið á í heiminum. Andstaða var mikil gegn samningnum bæði á Alþingi og meðal almennings. Margir andstæðingar voru hlutleysissinnar sem óttuðust um framtíð jafn fámennrar þjóðar og Íslendinga ef tengsl þeirra við Bandaríkin yrðu jafn nán og þau hlytu að verða ef um einhvers konar hernaðarsamvinnu yrði að ræða til frambúðar. Þeir sem aðhylltust kommúnisma vildu ekki styðja Bandaríkin sem þeir töldu helsta andstæðing vinstri stefnu. En þrátt fyrir þessar fyrstu hatrömmu deilur um utanríkismál á Íslandi var samningurinn samþykktur á Alþingi.

Ísland í NATO, bandarískur her

Þegar hafinn var undirbúningur að stofnun Atlantshafsbandalagsins (NATO), og Íslendingum boðin aðild, var deilt um utanríkisstefnu landsins. Ísland var eina þjóðin sem ekki hafði eigin her og eigin varnir. Yfirgnæfandi meirihluti var þó á Alþingi fyrir aðildinni og hún samþykkt.

Þegar ástand heims mála varð aftur ótryggt vegna Kóreustyrjaldar 1951 var samþykkt að Íslendingar gerðu varnarsamning við Bandaríkin fyrir hönd Atlantshafsbandalagsins og fámennnt bandarískt herlið yrði staðsett í landinu. Með þessu var lagður grunnur að þeirri stefnu í varnarmálum sem hefur verið fylgt síðan. Bandarísk herstöð var staðsett í Reykjanesbæ, skammt frá Keflavík.

Margir voru ósáttir við ákvarðanir stjórnvalda og hrópuðu: „Ísland úr Nató, herinn burt!“ og ýmis mótmæli voru höfð í frammi. Minna hefur þó borið á herstöðvarandstæðingum hin síðari ár.

Áratuga veru bandaríska hersins lauk hér á landi 30. september 2006.

Alþjóðasamstarf

Ísland gekk til liðs við Sameinuðu þjóðirnar 1946 og tók þátt í stofnun OECD, Evrópuráðsins, NATO og fleiri alþjóðastofnana. Seinna varð Ísland aðili að GATT, UNESCO, EFTA og EES.

Íslendingar eiga ekki aðild að Evrópusambandinu en í júlí 2010 hófust formlega aðildarviðræður Íslands við ESB. Stjórnvöld hafa hingað til verið mótfallin aðild, meðal annars af ótta við að aðild lítillar þjóðar að stórrí evrópskri efnahagsheild geti veikt þjóðerni hennar og menningu. Íslendingar ráða yfir auðugum fiskimiðum sem þeir byggja afkomu sína að verulegu leyti á. Margir óttast að aðild að Evrópusambandinu gæti leitt til þess að yfirráð Íslendinga yfir fiskimiðunum yrðu skert og þá væri lífsafkomu þjóðarinnar ógnað.

Margir eru þó þeirrar skoðunar að aðild hafi ótvíræða kosti í för með sér, auk þess sem aðildarleysi geti leitt af sér efnahagslega og pólitíska einangrun og þá sé hagvöxturinn í hættu.

Hlé var gert á aðildarviðræðum Íslands við ESB í júní 2013 og umsóknin dregin til baka í mars 2015.

Leiðtogar stórveldanna á níunda áratugnum, þeir Ronald Reagan, þáverandi Bandaríkjaforseti, og Míkhaíl Gorbatsjov, leiðtogi Sovétríkjanna, áttu fund í Reykjavík árið 1986 þar sem ákvörðun var tekin um afvopnun þjóðanna.

Fundur stórveldanna tveggja batt enda á kalda stríðið sem staðið hafði á milli austurs og vesturs frá lokum heimsstyrjaldarinnar síðari.

Örar þjóðfélagsbreytingar, breyttir atvinnuhættir

Íslendingar voru meðal fátækustu þjóða heims á seinni hluta 19. aldar. Landbúnaður var aðalatvinnuvegurinn frá landnámi og fram á 20. öld. Hann er, eins og gefur að skilja, viðkvæmur fyrir sveiflum í náttúrunni og hart árferði af völdum kulda eða náttúruhamfara hafði því oft hungursneyðir í för með sér.

Allur þorri fólks bjó í sveitum og bóndabærinn var hornsteinn samfélagsins. Með iðnvæðingu urðu fyrst breytingar á íslenskum samfélagsháttum, þegar vélvæðing fiskiskipaflotans hófst og farið var að flytja inn togara í byrjun aldarinnar. Þessu fylgdu breytingar á atvinnuháttum og búsetu. Fólk flutti úr sveitum í þorp til að stunda margvísleg störf tengd útvegi, en áður hafði vinna við fisk verið árstíðabundin.

Enn frekari breytingar urðu í atvinnu- og byggðapróun með seinni heimsstyrjöldinni. Það má með sanni segja að hún hafi markað upphaf nútímavæðingar á Íslandi vegna þeirra miklu efnahagsbreytinga sem hersetan hafði í för með sér.

Landið var hernumið af Bretum 1940 og Ameríkanar tóku svo við af þeim 1941. Hersetan hafði mikla efnahagslega þýðingu fyrir þjóðina. Vegir voru lagðir, flugvellir byggðir o.s.frv., og margvíslega þjónustu þurfti að inna af hendi við herliðið. Það varð, með öðrum orðum, mikil eftirspurn eftir vinnuafli og fjöldi Íslendinga fékk nú vinnu og hana vel launaða. Auk þessa hækkaði fiskverð vegna aukinnar eftirspurnar á erlendum markaði. Allt stuðlaði þetta að hagsæld þjóðarinnar þótt kaldhæðnislegt sé.

Þessar breyttu aðstæður höfðu áhrif á alla félagsgerð hins íslenska samfélags og fólksflutningar utan af landi til Reykjavíkur urðu meiri en nokkru sinni. Dreifbýlissamfélagið breyttist á skömmum tíma í borgarsamfélag og flestir Íslendingar búa nú í þéttbýli.

Nú starfa aðeins tæp 3% þjóðarinnar að landbúnaði en árið 1860 lifðu um 83% þjóðarinnar á landbúnaði. Helsta grein hans er kvikfjárrækt. Nýjar búgreinar hafa komið fram á undanförunum árum, eins og loðdýrarækt, fiskeldi og ræktun nytjaskóga. Handverk og smáiðnaður var stundaður hér fram á tuttugustu öld en með vélvæðingu jókst atvinnuþátttaka í iðnaði verulega. Flestir starfa í matvælaíðnaði, byggingariðnaði og stóriðju, auk þess sem fjöldi manna starfa hjá hugbúnaðarfyrirtækjum, í lyfjaiðnaði og við ferðaþjónustu. Reynt hefur verið að stuðla að fjölbreyttari atvinnuháttum, meðal annars með aukinni stóriðju sem hart er deilt um.

Sjórinn er ein dýrmætasta auðlind Íslendinga og fiskafurðir eru ein mikilvægasta útflutningsvara þjóðarinnar. Íslenska hagkerfið er því mjög háð sjávarútvegi, enda skapa sjávarafurðir um 40% allra útflutningstekna þjóðarinnar. Það er því óhætt að segja að fiskimiðin umhverfis landið hafi verið sú undirstaða góðra lífskjara þjóðarinnar sem skipað hefur Íslendingum í raðir tekjuhæstu þjóða heims. Hvort menn eru svo sammála um nýtingu auðlindarinnar og aðganginn að henni er annað mál.

Mannfjöldi og húsnæðismál

Mannfjöldi á Íslandi

Íbúar á Íslandi eru um 338.000. Mikill meirihluti landsmanna býr á höfuðborgarsvæðinu. Þar hefur orðið stöðug fólksfjölgun hin síðari ár, og raunar á öllu suðvesturhorni landsins. Þessu fylgir gríðarleg byggðaröskun, því fólki fækkar að sama skapi í öðrum landshlutum. Á höfuðborgarsvæðinu búa yfir 60% landsmanna og tæp 7% búa á Suðurnesjunum, á Norðurlandi eystra eru um 9% íbúanna og um 7,5% á Suðurlandi en í öðrum landshlutum er hlutfallið enn lægra.

Borgin teygir sig yfir fremur stórt landsvæði miðað við íbúafjölda og ekki er mikið um mjög háreistar byggingar. Fremur lítið er um langtíma leiguhúsnæði og húsaleiga á höfuðborgarsvæðinu hefur verið mjög há.

Reykjavík og nágrenni

Suðvesturhorn Íslands er þéttbýlasti hluti þess og þar er höfuðborgin Reykjavík, norðlægasta höfuðborg jarðar. Reykjavík stendur við suðaustanverðan Faxaflóa. Veðurfar í Reykjavík er milt og þar er fremur lítt munur sumars og vetrar miðað við ýmsa aðra landshluta. Þar er einnig fremur votviðrasamt og rignir um 200 daga á ári.

Upphaf byggðar í Reykjavík er rakið til þess er fyrsti landnámsmaðurinn, Ingólfur Arnarson, settist þar að. Um það segir svo í Landnámabók sem er talin frá fyrri hluta 12. aldar og elsta heimild um landnám Íslands:

Þá er Ingólfur sá Ísland, skaut hann fyrir borð öndvegissúlum sínum til heilla; hann mælti svo fyrir, að hann skyldi þar byggja, er súlurnar kæmu á land.

Hann sendi þræla sína að leita súlnanna, tók sér búsetu þar sem þær fundust og nefndi staðinn Reykjavík. Fornleifarannsóknir á þeim stað sem hann er sagður hafa reist bæ sinn styðja þá hefðbundnu skoðun að þar hafi búið fyrstu íbúar Reykjavíkur.

Um miðja 18. öld hófst skipuleg uppbygging þéttbýlis í Reykjavík. Bærinn öðlaðist kaupstaðarréttindi 1786, þá voru íbúar hans 167. Í upphafi 20. aldar voru þeir 5000 en nú er Reykjavík langstærsti þéttbýlisstaður landsins með um 120.000 íbúa og yfir 60% þjóðarinnar býr á höfuðborgarsvæðinu öllu.

Kópavogur, sem byggðist eftir seinna stríð, er nánast samvaxinn Reykjavík og samhangandi byggð er í gegnum Garðabæ yfir í Hafnarfjörð, gamlan útgerðar- og verslunarbæ, sem er nokkrum km sunnar.

Í um 50 km fjarlægð suður af Reykjavík er Reykjanesbær. Skammt suður af Reykjanesbæ er Keflavíkflugvöllur. Hann er stærsti flugvöllur á Íslandi, byggður af herliði Bandaríkjanna í seinni heimsstyrjöldinni og tekinn í notkun 1943. Við Keflavíkflugvöll var bandarísk herstöð fram til haustsins 2006.

Utan Reykjavíkur er byggðin dreifð um láglandið meðfram ströndinni og borgin heldur áfram að stækka á kostnað landsbyggðarinnar. Miklir fólksflutningar utan af landi til borgarinnar hafa átt sér stað á undanförunum árum og virðist ekkert lát þar á.

Akureyri

Akureyri er höfuðstaður Norðurlands og þriðji stærsti bær á Íslandi, með um það bil 18.000 íbúa. Akureyri liggur við vestanverðan botn Eyjafjarðar. Innsti hluti fjarðarins, Akureyrarpollur eða Pollurinn, er ein besta höfn landsins frá náttúrunnar hendi. Akureyri er mikill útgerðarbær og fullvíst er að Akureyri á hafnarskilyrðum tilveru sína að þakka, fremur öðru.

Ekki er vitað hvenær byggð og verslun hófst á Akureyri en aðalverslunarstaður Norðurlands var að Gásum, 14 km norðan bæjarins, að minnsta kosti fram um 1400. Byggðin mun svo smám saman hafa færst innar. Ekki er um fasta byggð að ræða á Akureyri fyrr en um miðja 18. öld. Bærinn byggðist fyrst sem verslunarstaður og enn er þar mikil verslun, enda nærliggjandi sveitir fjölmennar.

Akureyri er gróðursæll bær og þar er jafnframt geysimikill ræktunaráhugi. Garðar prýða bæinn og þeir, ásamt hávöxnum trjám á íslenskan mælikvarða, setja fallegan svip á bæinn að sumarlagi.

Akureyri er stundum nefnd skólabærinn, enda hefur þar verið öflugt mennta- og menningarlíf um langan aldur. Þar eru tveir framhaldsskólar, myndlistaskóli, tónlistarskóli, háskóli og menntasmiðja sem stendur fyrir margskonar námskeiðum. Þar er einnig starfandi leikhús, ýmsir kórar og símfóníuhljómsveit, svo óhætt er að segja að menningar- og listalíf í bænum sé blómlegt. Þá er íþróttalífið fjölbreytt. Tvö knattspyrnufélög eru starfrækt í bænum, sundfélag, skautafélag og golfklúbbur, svo eitthvað sé nefnt. Þá er Akureyri einn helsti skíðabær landsins.

Kirkja stendur hátt í bænum og upp að henni liggja lengstu kirkjutröppur á Íslandi.

Egilsstaðir

Egilsstaðir, eru stærsti byggðarkjarninn í víðfeðmasta sveitarfélagi landsins, Fljótsdalshéraði, sem hefur um 3.400 íbúa. Á Egilstöðum er stjórnslusetur Austurlands og miðstöð samgangna á Austfjörðum. Hringvegurinn liggur í gegnum bæinn og þaðan er nánast jafn langt til Reykjavíkur, hvort sem er norður eða suður um land.

Egilsstaðir eru á Fljótsdalshéraði, austan Lagarfljóts. Margar frásagnir eru af kynjaskepnum í Lagarfljóti. Ein þeirra segir frá Lagarfljótsorminum sem sagður er halda til í fljótinu og gera vart við sig stöku sinnum. Hans er fyrst getið í annálum 1345. Þegar hann skaut upp kryppum úr fljótinu var það talið boða stórtíðindi. Nú hefur gas fundist á tveimur stöðum, sem streymir upp úr vatninu, og þykir þar sumum komin skýringin á Lagarfljótsorminum.

Við sunnanvert Lagarfljót er Hallormsstaðaskógur, stærsti skógur á Íslandi. Skógræktarstöð var stofnuð þar 1903 og þar eru nú framleiddar trjáplöntur og gerðar tilraunir með erlendar tegundir.

Ísafjörður

Stærsti bær Vestfjarða er Ísafjörður með um það bil 2.600 íbúa. Ísafjörður stendur við Skutulsfjörð sem er vestasti fjörðurinn er gengur til suðurs úr Ísafjarðardjúpi. Hann er girtur háum og bröttum fjöllum á báðar hliðar.

Verslun á sér allanga sögu á Ísafirði. Árið 1569 höfðu kaupmenn tekið sér fasta búsetu á eyrinni, sem bærinn stendur enn á, og heimildir eru um verslunarhús úr timbri frá fyrri hluta 17. aldar. Enn standa nokkur hús frá 18. öld, sem nú hafa verið friðlýst, og setja þau sérstakan svip á bæinn. Lítið er um svo gömul hús á Ísland.

Enn er Ísafjörður helsti verslunarstaður Vestfirðinga en þjónar þeim einnig hvað varðar skólagöngu unglinga og ýmsa þjónustu aðra. Þá hefur bærinn lengi verið útgerðarbær.

Á Vestfjörðum er rekið fjölmennigarsetur sem þjónustar fólki af erlendum uppruna.

Vestmannaeyjar

Vestmannaeyjar er eyjaklasi úti fyrir suðurströnd Íslands. Til Vestmannaeyja teljast allt að 15-18 eyjar og allt að 30 sker og drangar. Eyjarnar mynduðust allar við eldgos og eru taldar sérstakt eldstöðvakerfi með miðju á Heimaey. Vitað er um fjögur gos í Vestmannaeyjum frá landnámi; hið fyrsta 1637 og það síðasta 1973 þegar gos varð í Heimaey með þeim afleiðingum að fjórðungur bæjarins eyðilagðist.

Flestar eyjanna eru sæbrattar og erfiðar uppgöngu, nema fyrir vana fjallgöngumenn. Margar þeirra eru með lóðréttum hamraveggjum en grasi grónar að ofanverðu. Mikil fugla - og eggjataka er í Eyjum og er þar árlega veitt mikið af fugli, aðallega lunda.

Vestmannaeyjabær með um 4.200 íbúa er staðsettur á Heimaey en hún er stærsta eyja Vestmannaeyja og er meðal mikilvægustu fiskibæja Íslands.

Umhverfi og landafræði

Umhverfismál í brennidepli

Umhverfismál hafa ekki verið jafn áberandi á Íslandi og víða annars staðar í Evrópu fram á síðustu ár. Lengi vel töldu Íslendingar sér ógnað af umhverfisverndarsamtökum á borð við Greenpeace og baráttu þeirra gegn hvalveiðum. Nú eru umhverfismál hins vegar í brennidepli, ekki vegna afskipta erlendra umhverfissamtaka, heldur vegna skiptra skoðana innanlands um nýtingu náttúruauðlinda landsins.

Nýting náttúruauðlinda

Auk fengsælla fiskimiða býr Ísland yfir miklum auðlindum á sviði jarðhita og vatnsafls. Ekki eru allir á eitt sáttir um nýtingu þessara auðlinda og togast þar á sjónarmið þeirra sem vilja virkja og selja raforku til orkufreks iðnaðar, eða jafnvel útflutnings, og hinna sem vilja varðveita náttúru landsins ósnortna og sjá auðlindirnar best nýttar með öðrum hætti, s.s. með ferðamennsku. Þeir benda á að ósnortin náttúra

heimsins sé hverfandi og þess vegna ætti að vera hægt að hafa tekjur af ferðamönnum fremur en að sökkva landsvæðum í þágu orkufrekrar stóriðju.

Virkjanaframkvæmdir við Fljótsdalsvirkjun, á s.k. Eyjabakkasvæði norðaustan Vatnajökuls, mættu mikilli andstöðu náttúruverndarsamtaka, útivistarféлага og fleiri hagsmunahópa.

Náttúruverndarsinnar bentu meðal annars á að svæðið hafi verið einstök náttúruperla í Evrópu og að þúsundir gæsa héldu til á Eyjabökkum ár hvert og biðu þess að verða fleygar á ný. Auk þess hafi svæðið verið kjörlendi hreindýra.

Innlendir og erlendir umhverfissinnar hafa líkt svæðinu við Yellow Stone Park í Bandaríkjunum og aðra þjóðgarða.

Þjóðsöngurinn á hálendið

Almenningur lætur sig miklu varða hvernig auðlindir þær sem landið býr yfir eru nýttar. Þannig kom hópur náttúruverndarsinna saman við stíflustæði fyrirhugaðs Eyjabakkalóns haustið 1999 til að sýna hug sinn í verki. Hópurinn mótmælti virkjanaframkvæmdum með því að framkvæma gjörning.

Steinum sem raðað hafði verið á jörðina var snúið við og þá kom í ljós að í þá hafði verið greiptur þjóðsöngur Íslendinga, eitt orð í hvern stein. Þátttakendur gengu svo hver með sinn stein og lögðu hann við rétta stiku sem merkt var með gæsafjóður. Steinarnir eru alls 68 og mátti lesa þjóðsöng Íslendinga á þriggja kílómetra leið á svæðinu. Þetta listaverk var hið lengsta á Íslandi.

Náttúran, ímynd hreinleikans

Víst er að Íslendingar líta almennt á náttúruna sem ímynd hreinleikans og vilja varðveita hana ósnortna í sem ríkustum mæli. Þeir flykkjast út fyrir þéttbýliskjarnana til þess að upplifa hina sérstæðu og oft hrikalegu náttúru landsins, kyrrð þess og fegurð.

Fólk leggur oft mikið á sig til þess að eignast sumarbústað og víða hafa risið heilu sumarbústaðahverfin, sem má næstum líkja við nýtt landnám, á sama tíma og miklir fólksflutningar hafa átt sér stað til höfuðborgarinnar.

Rafveitur um allt land

Virkjanir um allt land sjá landsmönnum fyrir nauðsynlegu rafmagni auk þess að knýja orkufrekan iðnað.

Rafljós voru fyrst tendruð á Íslandi 1899 og fimm árum síðar var fyrsta rafstöð á Íslandi reist í Hafnarfirði. Í framhaldi af því voru reistar rafstöðvar í flestum stærri bæjum landsins.

99.9% þjóðarinnar hafa aðgang að rafmagni frá rafmagnsveitum um allt land en þeir sem ekki njóta rafmagns frá rafmagnsveitum er fólk sem býr afskekkt og hefur þess í stað eigin heimarafstöðvar.

Landið er auðugt af jarðhita

Landið er auðugt af jarðhita og eru laugar og hverir um allt land, að undanskildu Austur - og Suðausturlandi. Sumir þessara hvera gjósa og er Geysir í Haukadal þeirra frægastur. Hið alþjóðlega hugtak geysir er dregið af nafni hans.

Vatnsmesti hver Evrópu, Deildartunguhver í Borgarfirði, gefur 180 l/s af 97°C heitu vatni. Hann sér Akranesi og Borgarnesi fyrir heitu vatni til húshitunar.

Hitaveitur eru nú víða um land og sjá 80% þjóðarinnar fyrir heitu vatni til þvotta og húshitunar. Þá er jarðhitinn nýttur til ræktunar og í gróðurhúsum, sem hituð eru með jarðvarma, eru ræktaðar ýmiss konar erlendar tegundir ávaxta og grænmetis, s.s. paprikur, sveppir, tómatar, gúrkur og jafnvel bananar, auk alls kyns jurta. Þá er jarðvarmi einnig nýttur við fiskeldi.

Frá fornu fari hefur lauga - og hveravatn verið notað til þvotta og baða. Snorralaug í Reykholti er t.d. talin hlaðin á 13. öld að frumkvæði Snorra Sturlusonar.

Helsti sundstaður Reykvíkinga, Laugardalslaugin, er við Þvottalaugarnar í Reykjavík, þar sem reykvískar konur þvoðu áður þvotta sína. Það var áður en heitt vatn var leitt í hús en það var einmitt við Þvottalaugarnar sem fyrst var borað eftir heitu vatni til húshitunar árið 1928.

Orðaforði

Á landakortum eru jarðhitastaðir merktir með nöfnum sem innihalda orð eins og *reykur, laug og hver*.

Hrjóstrugt land

Ísland er hrjóstrugt land. Aðeins lítill hluti þess er byggilegur og einungis fjórðungur landsins er þakinn gróðri. Helstu ástæður þessa eru loftslag sem er óhagstætt gróðri, gosvirkni, hreyfingar skriðjökla og ofbeit. Um 60% landsins er í yfir 400 metra hæð yfir sjávarmáli en í 200-400 metra hæð dregur mjög úr gróðri og þegar komið er í 700 metra hæð yfir sjávarmáli er landið að mestu gróðursnautt. Gróður einkennist af lágvöxnum plöntum eins og lyngi og birki. Engir stórir skógar eru í landinu en mikill áhugi er meðal landsmanna á skógrækt og landgræðslu. Stærsti skógur á Íslandi er Hallormsstaðaskógur á Héraði.

Fyrir þann sem er áhugasamur um íslenskar jurtir er tilvalið að heimsækja grasgarðinn á Akureyri. Þar eru ræktaðar flestar innlendar tegundir jurta. Í Laugardal í Reykjavík er einnig fallegur grasgarður, en nokkru minni en sá á Akureyri.

Landeyðing

Í aldanna rás hefur orðið mikil eyðing á gróðri og skógi, bæði vegna áhrifa náttúruafllanna og ágangs mannsins. Talið er að gróið land hafi verið um 60% við landnám en er nú aðeins um 25%, þar af er aðeins 1% lands skógi vaxið.

Landsvæði hafa verið ræst fram og fé og hrossum beitt óspart á landið með alvarlegum afleiðingum fyrir gróðurinn. Ýmislegt er gert á vegum ríkisins og ýmissa félagasamtaka til að sporna gegn þessari þróun. Auk þess sýnir almenningur landgræðslu mikinn áhuga.

Náttúruvernd og þjóðgarðar

Fyrstu náttúruverndarlög á Íslandi voru sett árið 1956. Tilgangur laganna er að stuðla að samskiptum manna og náttúru þannig að ekki spillist að óþörfu líf eða land né heldur mengist sjór, land eða andrúmsloft.

Í þeim er gert ráð fyrir verndun ákveðinna svæða fyrir áhrifum mannsins, með það fyrir augum að náttúran fái að þróast á eigin forsendum og að það sem sérstætt er eða sögulegt njóti verndar. Sérstakar stofnanir starfa samkvæmt þessum lögum.

Um það bil 80 svæði, eru nú merkt náttúruverndarsvæði þar sem fólki gefst kostur á að njóta villtrar og ósnortinnar náttúru.

Þar á meðal eru þjóðgarðarnir; Þingvellir, Snæfellsjökull og Vatnajökulsþjóðgarður sem var stofnaður í júní 2008 og er stærsti þjóðgarður Evrópu, nær yfir 12.000 ferkílómetra svæði.

Auk náttúruverndarsvæðanna eru mörg önnur svæði friðuð af öðrum ástæðum og má þar nefna svæði sem vernduð eru af Landgræðslu ríkisins (The State Land Reclamation Service) og Skógrækt ríkisins. Einnig eru sérstök skógræktarsvæði afmörkuð.

Almennur áhugi er fyrir skógrækt og landgræðslu og hefur heilmikið áunnist á þeim sviðum, en mikið starf er þó framundan ef vel á að vera.

Dýralíf

Litlar breytingar á dýralífi frá upphafi byggðar

Vegna einangrunar landsins hafa ekki orðið miklar breytingar á dýralífi þess. Flestar dýrategundir eru af erlendum uppruna og talið er að einungis ein spendýrategund, tófan, hafi haft hér búsetu á undan mannum. Aðrar spendýrategundir hafa komið með honum við landnám. Þeirra á meðal er sauðkindin, sem átti eftir að halda lífinu í mannfólkinu á erfiðleikatímum, og hesturinn sem er líklega þekktastur íslenskra dýra.

Hreindýr voru flutt til landsins á 18. öld og eru nú um 5000 talsins. Þau eru einu dýrin af hjartarætt á Íslandi og lifa á heiðunum norðan og austan Vatnajökuls.

Fiskisæld er mikil í íslenskum ám og vötnum og er lax - og silungsveiði vinsælt sport. Þá er fuglalíf fremur fjölskrúðugt í landinu og við strendur þess. Í hafinu umhverfis landið er fjölbreytt lífríki og þangað hafa Íslendingar jafnan sótt lífsbjörg sína.

Íslenska sauðkindin

Þrátt fyrir örur breytingar á atvinnuháttum Íslendinga skipar sauðkindin enn mikilvægan sess á Íslandi. Hún varð samskipa landnámsmönnum til Íslands fyrir meira en 1100 árum og hefur oft mátt þola misjafna daga í landi óblíðrar náttúru. En einstök nægjusemi hennar og hæfileikar til að komast af við þröngan kost átti eftir að halda lífinu í mannfólkinu á erfiðleikatímum.

Þótt þjóðin byggi nú ekki lengur afkomu sína á landbúnaði og sauðfjárrækt skipta afurðir sauðkindarinnar enn miklu máli fyrir hana. Íslenska ullin er gædd einstökum eiginleikum sem gera hana þjála og togþolna og veita flíkur úr íslenskri ull sérstaklega gott skjól gegn bæði kulda og bleytu.

Ullin var frá fornu fari notuð til klæðnaðar en einnig var unnið úr henni vaðmál sem var helsta útflutningsvara Íslendinga ásamt ull og gærum allt þar til skreiðin tók við á 14. og 15. öld. Nú eru íslenskar ullarvörur meðal þess sem erlendir ferðamenn sækjast hvað mest eftir að kaupa er þeir sækja landið heim.

En kjötið af sauðkindinni er líka mikilvægt. Það var uppistaðan í kosti Íslendinga um aldir, ýmist ferskt, reykt (hangikjöt), saltað eða súrsað og allir hlutar skepnunnar voru nýttir. Enn í dag þykja réttir eins og lifrarpýlsa, blóðmör, sviðahauser og súrsaðir hrútsþungar hið mesta lostæti og eru meðal helstu rétta á þorrablótum landsmanna.

Um langt árabil hefur ofnsteikt lambalæri með brúnuðum kartöflum, grænum baunum og rauðkáli verið sunnudagsmatur á borðum Íslendinga og er sannkallaður þjóðarréttur þeirra.

Fjölskrúðugt fuglalíf

Fuglalíf er fremur fjölskrúðugt, sérstaklega hvað varðar sjófugla. Stærsta sjófuglategundin er lundi en hann er í milljónatali í landinu. Um helmingur lundastofnsins í heiminum verpir á Íslandi, aðallega á eyjum undan ströndum landsins. Alls hafa um 370 fuglategundir sést á landinu og árlega verpa um 75 tegundir á Íslandi. Þekktasta svæði til fuglaskoðunar er við Mývatn en þar er eitt mesta andavarp í heimi.

Eggja - og dúntekja var áður ágætis búsilag og taldist til hlunninda að eiga aðgang að slíku, en nú er eggjatekja einkum stunduð til gamans. Dúntekja af æðarvarpi er hins vegar nokkur atvinnugrein.

Sumir fuglar hafa verið mönnum hjartfólgnari en aðrir. Svo er t.d. um lóuna sem kemur til landsins snemma á vorin og er jafnan talin boða sumarkomuna. Skáld hafa lofsungið þennan elskaða fugl og allir Íslendingar kunna sennilega þetta kvæði:

Lóan er komin að kveða burt snjóinn
að kveða burt leiðindin það getur hún.
Hún hefur sagt mér að senn komi spóinn,
sólskin í dali og blómstur í tún.

Ekki er hægt að segja frá íslenskum fuglum án þess að minnst á hrafnninn. Krummi, en svo er hann einnig nefndur, á sér langa hefð í þjóðarvitundinni, t.d. eru hrafnar fuglar Óðins í ásatrúnni. Þeir heita Huginn og Muninn og fljúga um allan heim til að afla húsbónda sínum fréttu.

Hrafninn er sá fugl sem allir landsmenn þekkja og um hann er til fjöldi kvæða og sagna, enda hefur hann jafnan verið Íslendingum hugleikinn. Hann gerir sér hreiður í klettum, oft í námunda við sveitabæi, þar sem hann hefur oft og tíðum orðið hálfgerður heimilisvinur. Margar sagnir eru til af krumma þar sem greint er frá því hvernig hann launar góðgerðirnar eða hve illa fer fyrir þeim sem ekki reynast hrafninum vel.

Íslenski hesturinn

Íslenski hesturinn er einstakur í sinni röð. Hann hefur verið ræktaður allt frá landnámsöld og vegna einangrunar landsins hefur hann ekki blandast öðrum tegundum. Hann hefur aðlagast kaldri veðráttunni þannig að á veturna er feldur hans þykkur og úfinn en á vorin fellir hann vetrarhárin og er þá gljáandi og mjúkur. Íslenski hesturinn er fremur smáfaxinn, viljugur og lipur og er stundum talinn til smáhesta. Hann þykir góður reiðhestur og er eini hesturinn sem býr yfir öllum fimm gangtegundum hesta; tölta, skeiði, brokki, stökki og fetgangi.

Þótt íslenski hesturinn sé smáfaxinn er hann sterkur og þróttmikill. Hann hefur löngum verið nefndur þarfasti þjónn mannsins í landi sem áður fyrr var oft erfitt yfirferðar og má segja að allir flutningar á landi hafi farið fram með aðstoð þessa þarfa þjóns.

Enn gegnir íslenski hesturinn veigamiklu hlutverki í lífi marga Íslendinga. Í nútímasamfélaginu er hann ekki lengur þarfasti þjónninn en hestamennska er vinsælt sport, stunduð af mörgum hvort sem er í sveitum, bæjum eða borg. Mikill fjöldi hesta er í landinu. Hestar eru á flestum sveitabæjum og sérstök hesthúsahverfi eru nánast hvarvetna í þéttbýli. Íslenski hesturinn er á vissan hátt nokkurs konar tengiliður við sveitameninguna sem er á hröðu undanhaldi í landi ört vaxandi tækniþróunar og borgarmyndunar.

Hvalir

Hvalir hafa löngum heillað menn eins og margar sagnir eru til vitnis um. Þeir hafa óttast þessa ógnarstóru konunga undirdjúpanna og heillast af þeim í senn. Margar sagnir greina frá hetjulegum viðureignum við hvali og frægust er líklega skáldsagan Moby Dick eftir ameríska rithöfundinn Herman Melville.

Keikó

Frægastur íslenskra hvala er háhyrningurinn Keikó. Fyrir rúmlega þrjátíu árum var veiddur hér við land háhyrningur í þeim tilgangi að verða sýningargripur á sædýrasafni í Bandaríkjunum. Þar var hann nefndur Keikó og lék m.a. í kvikmyndinni Free Willy sem fjallar um hval sem er fangi í sædýrasafni en öðlast svo frelsi. Þessi mynd hafði mikil áhrif á álit almennings á hvalveiðum og mörg samtök voru stofnuð til verndar hvöllum. Saga Keikós þótti minna svo mjög á sögu hvalsins Willy að ákveðið var að flytja hann aftur til heimkynna sinna við Íslandsstrendur. Hafinn var undirbúningur þessa risastóra verkefnis og háhyrningurinn Keikó fluttur með flugvél til Heimaeyjar í Vestmannaeyjum í september 1998. Þar var hann í sérstakri kví þar sem hann var búinn undir að öðlast fullt frelsi á ný. Sumarið 2002 synti Keikó að eigin frumkvæði yfir Norður-Atlantshafið til vestur strandar Noregs þar sem hann dvaldi þar til hann dó í desember 2003.

Mikil umfjöllun var um þetta mál á Íslandi og margir þeirrar skoðunar að þetta hafi verið fulllangt gengið en aðrir bentu á að sagan af Keikó sýni mönnum að unnt sé að hagnast á hvölum án þess að til hvalveiða komi,

Hvalaskoðun

Allt frá miðöldum voru hér stundaðar hvalveiðar, eða til ársins 1986 en þá hættu Íslendingar hvalveiðum nema í vísindaskyni. Árið 1989 var öllum hvalveiðum hætt fram til haustsins 2006 þegar þær voru leyfðar að nýju í atvinnuskyni.

Nú eru hvalaskoðunarferðir að verða stöðugt vinsælli og eru þær sérstök grein innan ferðaþjónustunnar. Þeir sem standa fyrir hvalaskoðunarferðum eru andvígir hvalveiðum en aðrir benda á að þetta tvennt geti mætavel farið saman.

Ár og vötn

Ár á Íslandi eru fjölmargar. Annars vegar eru jökulár með gruggugu vatni sem eiga upptök sín í jöklum. Hins vegar bergvatnsár með tæru vatni. Árnar eru fremur vatnsmiklar vegna mikillar úrkomu á landinu.

Laxveiðar eru vinsælt sport í íslenskum ám. Þær eru dýrt sport og einkum stundaðar af ríkum útlendingum. Gætir nokkurrar óánægju meðal íslenskra sportveiðimanna vegna hins háa verðlags á veiðileyfum.

Einkennandi fyrir íslenskt landslag eru hinir fjölmörgu fossar landsins. Þekktastur þeirra er Dettifoss (44 m), sem er talinn kraftmesti foss Evrópu. Aðrir þekktir fossar eru Gullfoss (32 m), og Skógafoss (60 m).

Mörg vötn eru á Íslandi en flest þeirra eru lítil. Stærsta stöðuvatnið er Þingvallavatn í Árnessýslu (84 km²). Það myndaðist við misgengi jarðlaga og liggur í miklum sigdal. Tvær eyjar eru á vatninu, Sandey og Nesjaey. Mikil sumarbústaðabyggð er við vatnið.

Mývatn í Suður-Þingeyjarsýslu á Norðurlandi er þekkt um allan heim fyrir stórkostlegt landslag og auðugt fuglalíf, m.a. er þar eitt mesta andavarp í heimi. Þar verpa allar íslenskar andategundir, þeirra á meðal húsönd en hún verpir hvergi annars staðar í Evrópu. Hraun umlykur vatnið á alla vegu og eru strendur þess mjög vogskornar. Mikil veiði er í Mývatni og lífríki þess afar fjölskrúðugt.

Eitt virkasta eldfjallaland heims

„Að undanfögnu hefur staðið yfir umbrotahrina í Mýrdalsjökli og segja vísindamenn að greinilega sé um aukna jarðhitavirkni að ræða undir jöklinum og telja víst að eldgos sé á næsta leiti.“

Fréttir á borð við þessa eru næsta algengar í íslenskum fjölmiðlum, enda hefur landið nær allt myndast við jarðelda og hafa orðið gos að meðaltali á fimm ára fresti á sögulegum tíma á Íslandi. Virkar eldstöðvar skipta hundruðum.

Ísland er meðal virkustu eldfjallalanda heims og hafa eldgos tíðum valdið miklu tjóni í byggðum og á gróðurlendi landsins á sögulegum tíma. Mikið tjón varð 1973 þegar gaus í Heimaey í Vestmannaeyjum með þeim afleiðingum að fjórðungur bæjarins lagðist í eyði og atvinnurekstur stöðvaðist í nær heilt ár.

Af fjölmörgum eldstöðvum landsins er Hekla í Rangárvallasýslu þekktust. Á miðöldum stóð mönnum stuggur af henni því hún var talin vera dyr helvítis. Hekla gýs bæði gjósku og hrauni og hefur gjóskan valdið miklu tjóni á gróðri í aldanna rás. Talið er að Hekla hafi gosið um 20 sinnum eftir landnám, fyrst 1104 en það gos lagði Þjórsárdal í eyði. Á 20. öld gaus þetta virka eldfjall sex sinnum. Hekla gaust síðast árið 2000.

Geysir

Geysir er óvirkur goshver á miklu jarðhitasvæði í Haukadal í Árnessýslu. Gos í honum gátu náð 70 - 80 metra hæð og stóðu lengst í um 10 mínútur. Hverinn og nágrenni hans eru friðlýst.

Talað er um að ef vatnsborð Geysis yrði lækkað um hálfan metra gæti hann gosið einu sinni til tvisvar á sólarhring. Yrði það lækkað um tvo metra gæti hann gosið á hálf tíma til klukkutíma fresti, átta til tíu metra í loft upp.

Vísindamenn telja brýnt að gera frekari rannsóknir á hverasvæðinu áður en teknar eru ákvarðanir um hugsanleg inngrip.

Hið alþjóðlega hugtak geysir er dregið af nafni hans.

Ekki bara kaldur klaki

Ísinn er óaðskiljanlegur hluti norðurslóða, hvort sem er á sjó eða landi. Jöklar þekja álíka mikinn hluta lands og hraun þau sem runnið hafa eftir að ísöld lauk, eða um 11% af flatarmáli þess. Stærsti jökull landsins, og jafnframt Evrópu, er Vatnajökull. Talið er að undir honum séu nokkur megineldstöðvakerfi.

Aðrir stórir jöklar eru Hofsjökull og Langjökull á hálendi Íslands. Þekktur er einnig Snæfellsjökull yst á Snæfellsnesi og eru hlíðar hans að mestu þaktar hrauni frá nútíma.

Í augum landsmanna eru jöklarnir ekki bara kaldur klaki heldur eru þeir sveipaðir nokkrum ævintýraljóma, sem m.a. kemur fram í því að margar þjóðsögur hafa spunnist um þá bæði fyrr og nú.

Snæfellsjökull hefur verið vinsælt umfjöllunarefni rithöfunda. Kunn er skáldsaga franska vísindaskáldsagnahöfundarins Jules Verne; *Le Voyage au centre de la terre*, frá 1864, sem kom út í íslenskri þýðingu 1944 undir heitinu Leynardarómar Snæfellsjökuls. Hún fjallar um ævintýraför inn í jökulinn.

Bárðar saga Snæfellsáss er Íslendingasaga í nokkrum ýkjstíl. Hún segir frá Bárði sem er bergbúaættar. Hann flýr Noreg og sest að undir Snæfellsjökli. Hann gengur að lokum í jökulinn og gerist landvættur.

Nóbelsskáldið Halldór Kiljan Laxness skrifaði Kristnihald undir jökli 1968 sem Guðný Halldórsdóttir kvikmyndaði en kvikmyndagerðarmenn hafa einmitt tekið jökulinn í sína þjónustu og ljósmyndarar og auglýsingagerðarfólk leggja gjarnan leið sína á jökulinn og í aðrar perlor íslenskrar náttúru.

Vinsælt er einnig að fara í fjalla - og jöklaferðir á sérútbúnum bílum og njóta kyrrðar og fegurðar í faðmi fjallanna.

Vatnajökull

Vatnajökull er á suðaustanverðu Íslandi. Hann er 2010 m á hæð þar sem hann er hæstur. Jökullinn er stærsti jökull landsins og Evrópu og eitt stærsta jökulhvel jarðar, utan heimskautilanda. Í Öræfajökli, sem gengur suður úr Vatnajökli, er hæsti tindur Íslands; Hvannadalshnúkur, 2110 m á hæð.

Talið er að nokkur eldstöðvakerfi liggi undir Vatnajökli og miklar öskjur hafa fundist undir Bárðarbungu, í Kverkfjöllum og Grímsvötnum. Árið 1996 varð gos tíu km sunnar í jöklinum. Orsakaði það gífurlegt flóð sem olli miklu tjóni á vegum og brúm á svæðinu. Eldgos braust út í desember 1998 og stóð það í tíu daga. Gosstrókurinn sást vel frá Reykjavík sem er í um 200 km fjarlægð frá jöklinum. Í nóvember 2004 varð síðan lítið gos í Grímsvötnum sem stóð í fimm daga og þann 21. maí 2011 hófst nokkurra sólarhringa gos með miklu öskufalli. Síðasta gos í Vatnajökli hófst þann 16. ágúst 2014 og nokkrum dögum síðar hófst gos norður af jöklinum, í Holuhrauni. Vísindamenn lýstu yfir goslokum um hálfu ári síðar, þann 28. febrúar 2015 og náði hraunflæmið úr gosinu yfir 85km².

Allmargir skriðjökklar skriða fram úr jaðri jökulsins og er náttúran á svæðinu kringum hann rómuð fyrir hrikaleik sinn og einstaka fegurð.

Gos í Eyjafjallajökli

Stuttu fyrir miðnætti þann 20. mars 2010 hófst eldgos í Eyjafjallajökli þegar kvika kom upp í Fimmvörðuhálsi. Gosið olli afar litlu eignatjóni en hraunrennslið hafði töluverð áhrif á landslag Þórsmerkur. Gosinu lauk formlega þann 13. apríl 2010 en sólarhring síðar hófst kröftugt sprengigos í Eyjafjallajökli. Einhver eyðilegging varð á bæjum í nágrenni jökulsins en öskufall var gríðarlega mikið. Gífurlegt fjárhagstjón varð vegna röskunar á flugi um alla Evrópu og vakti eldgosíð því mikla athygli um allan heim. Í lok maí minnkaði gosvirknin mjög en talsvert öskufok olli óþægindum víða um land allt fram á haustið 2010.

Tengsl hafa verið á milli eldgosa í Eyjafjallajökli og Kötlugosa og því er ekki ólíklegt að Kötlugos hefjist einhverntímann á næstu árum.

Fiskveiðar

Auðlindin í sjónum

Miðin umhverfis Ísland eru einhver hin gjöfulustu í heimi. Landgrunnið er mjög víðáttumikið, um 758 þúsund ferkílómetrar að stærð, og þar blandast heitir og kaldir hafstraumar. Það skapar kjöraðstæður fyrir þá fæðumyndun sem er nauðsynleg fyrir viðgang fiskistofnanna.

Klak - og ætisslóðir fjölmargra nytjafiska eru á íslenska landgrunninum og ekki færri en 293 mismunandi fisktegundir hafa verið skráðar á Íslandsmiðum. Um það bil tíu tegundir mynda uppistöðuna í fiskveiðunum, en samtals eru um 40 tegundir nýttar.

Auðlegð hafsins byggist á viðkvæmu samspili vistkerfa og Íslendingar vita að ekki einungis náttúruhamfarir og breytingar á veðurfari geta haft alvarlegar afleiðingar í för með sér, heldur einnig slæm umgengni við auðlindina.

Lífið er saltfiskur

Sjórinn hefur löngum verið matarkista Íslendinga og fiskur helsta útflutningsvaran frá því á 14. öld. Atvinnubátttaka í sjávarútvegi er enn mjög mikil. Rúmlega 5% atvinnubærra manna starfa í sjávarútvegi. Utan höfuðborgarsvæðisins er meðaltalið um 6% og allt að 30% á Vestfjörðum. Á höfuðborgarsvæðinu er hlutfallið lægst eða tæp 2%.

Útgerð og fiskvinnsla er staðsett allt umhverfis landið og víða er meira eða minna öll afkoma sjávarþorpanna komin undir fiskinum í sjónum. Til þess að ná fiski úr sjó þarf kvóta en hann hefur verið eitt helsta bitbein þjóðarinnar um alllangt skeið.

Nú er fiskiskipafloti Íslendinga búinn hátækniþúnaði á öllum sviðum og af sem áður var er menn stunduðu hér veiðar á seglskipum og árabátum. Vélvæðing fiskiskipaflotans um aldamótin, og þróun í frystingu sjávarfangs ásamt endurnýjun togaraflotans eftir síðari heimsstyrjöldina, hefur komið Íslendingum í röð fremstu fiskveiðiþjóða heims.

Fiskiskipafloti Íslendinga er talinn einn sá besti í heimi með rúmlega 1700 skip, þar af nær 50 togara, um 760 vélskip og 850 opna fiskibáta. Fiskveiðar eru gríðarlega mikilvægar fyrir efnahag landsins og var það ein aðalástæðan fyrir þeirri ákvörðun að færa fiskveiðilögsöguna út í 200 mílur á sínum tíma, þrátt fyrir að það kostaði átök við Breta. Þetta gerði Íslendingum m.a. kleift að stjórna fiskveiðum innan lögsögunnar og fljótlega var settur á þær kvóti.

Útrás Íslendinga á fjarlæg mið

Ekki voru allir sammála um að æskilegt væri að Íslendingar sæktu sjó utan lögsögunnar. Er þeir hófu veiðar í svokallaðri Smugu í Barentshafi brugðust Norðmenn harkalega við. Íslendingar væru að veiða úr þeirra þorskstofni. Ýmsir (þar á meðal íslenskir fiskifræðingar) töldu að Íslendingar hefðu farið offari í Smuguveiðum sínum og ekki verið sjálfum sér samkvæmir. Samningar tókust að lokum við Norðmenn og Rússa og Íslendingar fengu takmarkaðan kvóta í Barentshafi gegn smávægilegum síldarkvóta á Íslandsmiðum. Síðastliðin ár hafa Íslendingar og Færeyingar einnig átt í svonefndri Makríldeilu við Norðmenn og Evrópusambandið vegna veiða á makríl í lögsögu ESB.

Eftir Smuguveiðarnar opnuðust gáttir á fjarlæg mið og nú fara Íslendingar bókstaflega um öll heimsins höf og reka fiskiskip og fiskvinnslu víða um heim. Í Suður-Ameríku og Afríku eru Íslendingar að hasla sér völl og veita heimamönnum m.a. ráðgjöf í sjávarútvegsmálum. Sóknarfærin virðast óþrjótandi um allan heim.

Mikil tækniþróun á sviði fiskveiða og fiskiðnaðar hefur orðið þessu samfara og hefur hátæknifyrirtækjum vaxið mjög fiskur um hrygg á undanförunum árum.

Íslenski fiskiskipaflotinn landar um 1,3 milljónum tonna af fiski ár hvert.

Kvótakerfi

Á ári hafsins 1998, kynnti sjávarútvegsráðuneytið umhverfisyfirlýsingu sína. Þar segir m.a.:

„Í sjávarútvegsráðuneyti er stefnt að því að nýting auðlinda hafsins sé sjálfbær og byggt sé á bestu tiltækum vísindalegum rökum þegar ákvarðanir eru teknar. Þess verði gætt að líffræðilegum fjölbreytileika og vistkerfi hafsins sé ekki ógnað.“

Menn hafa gert sér grein fyrir því að auðlindir hafsins eru takmarkaðar og að aðgangur manna að henni getur því ekki verið frjálst.

Til að tryggja verndun fiskistofnanna var kvótakerfi komið á 1984, en 1991 var allur fiskiskipaflotinn kvótasettur og hverju skipi skammtaður hlutur árlega.

Um er að ræða nýtingarrétt sem heimilt er að selja, leigja eða nýta sjálfur eins og hverja aðra eign. Og þar stendur hnífurinn í kúnni. Tekist hefur verið á um áhrif þessa stjórnunarkerfis í fiskveiðum og hefur þar sitt sýnst hverjum, ekki síst vegna þess að að undanförunu hafa margir hagnast gífurlega á að selja kvóta sem þeir fengu úthlutað án endurgjalds.

Umræðan

Þeir sem eru mótfallnir kvótakerfinu gagnrýna fiskifræðinga meðal annars fyrir að viðurkenna ekki umhverfisáhrif; nauðsynlegt sé að veiða mikið til að skapa betri vaxtarskilyrði fyrir fiskistofnana og halda með því móti nægu æti, annars horist fiskurinn niður. Ekki skuli þvinga upp stærri stofna en hafið beri. Þetta eigi t.d. við um þorskin. Aðrir telja að ekkert bendi til þess að fæðuskortur sé í sjónum og þorskur sé þar að auki þolgóður og geti verið án mikils ætis í langan tíma. Hagkvæmt sé að lofa honum að vaxa í sjónum því hann sé langlífur og í honum mikill fengur fái hann að stækka. Þá eru margir óánægðir með þær takmarkanir sem fylgja kvótakerfinu. Kvótinn gengur kaupum og sölum og ekki er á færi hvers sem er að leggja fyrir sig útgerð. Mörgum þykir sem heldur fáir njóti góðs af sameiginlegri auðlind þjóðarinnar. Aðrir segja slíkt tal bera vott um öfund.

Flestir eru þó sammála um nauðsyn þess að knýja fram lýðræðislegri umræðu en hingað til hefur átt sér stað. Stofnanir í fiskifræðum eigi það ella á hættu að verða að fílabEinsturnum sem viðkvæmir séu fyrir gagnrýni.

Kvótasala

Alþingi samþykkti árið 1948 lög um vísindalega verndun fiskimiða landgrunnins. Er það yfirleitt talið marka upphaf sóknar Íslendinga til yfirráða yfir fiskimiðunum umhverfis landið. Með samkomulagi við Breti, og viðurkenningu þeirra á 200 mílna fiskveiðilögsögu Íslendinga árið 1976, varð mögulegt að stjórna veiðum úr helstu fiskistofnum sem þá voru nýttir við Ísland. Árið 1991 var allur fiskiskipafloti Íslendinga kvótasettur og hverju skipi skammtaður hlutur árlega. Um er að ræða nýtingarrétt sem heimilt er að selja, leigja eða nýta sjálfur eins og hverja aðra eign.

Kvótasala hefur verið vaxandi frá upphafi kvótakerfisins og hefur kvótaeign færst á stöðugt færri hendur, ekki hvað síst vegna þess að á undanförunum árum hefur sameiningarbylgja gengið yfir í íslenskum sjávarútvegi. Hún hefur haft mikla hagræðingu í för með sér, en um leið takmarkaðri aðgang að fiskimiðunum en áður var.

Stórar útgerðir kaupa kvóta af þeim litlu og atvinnuleysi blasir við í þorpunum þegar kvótinn er seldur burt úr byggðarlaginu. Hinir nýríku sem hagnast hafa á kvótasölu eru í gamni og alvöru kallaðir sægreifar.

Enginn dregur annars fisk úr sjó.

Þorskastríð við Breta

Íslendingar hafa ekki einungis deilt innbyrðis um þá mikilvægu auðlind sem hafið er. Erlendar þjóðir hafa löngum ásælst Íslandsmið, m.a. Bretar. Í byrjun tuttugustu aldar hófst barátta Íslendinga fyrir því að mega einir nýta fiskistofnana við Ísland, þegar ljóst var að auðlindin í sjónum er ekki ótæmandi. Í því skyni var fiskveiðilögsagan færð út í áföngum, allt frá árinu 1901 þegar hún var ákvörðuð þrjár mílur.

Eftir heimsstyrjöldina síðari hófst gífurleg aðsókn evrópskra fiskveiðiþjóða á Íslandsmið, jafnframt því sem Íslendingar juku skipakost sinn. Afleiðingarnar létu ekki á sér standa. Fiskurinn í sjónum minnkaði svo mikið að ljóst var að hættuástand blasti við yrði ekki gripið til róttækra aðgerða. Fyrsta skrefið í þá átt var stigið 1948 þegar lög voru sett um vísindalega verndun fiskstofna á landgrunninu. Á sama tíma hófu Sameinuðu þjóðirnar að endurskoða þjóðréttarreglur um landgrunn og hafsvæði við strendur landa.

Íslendingar héldu áfram að færa út landhelgi sína í áföngum við lítinn fögnuð Breta sem sendu herskip á miðin til að vernda skip sín við veiðarnar. Þráfaldlega kom til [átaka](#) milli Breta og Íslendinga á miðunum og voru íslensku varðskipin búin sérstökum togklippum sem skáru vörpuna frá fiskiskipunum. Gekk svo langt að til slita á stjórnmalasambandi kom á milli þjóðanna 1975 þegar landhelgin hafði verið færð út í núverandi horf, 200 mílur. Samningar tókust með þjóðunum 1976, fyrir milligöngu framkvæmdastjóra NATO og norskra ráðherra, og hefur verið með kyrrum kjörum síðan.

Hafréttarsáttmáli Sameinuðu þjóðanna gekk í gildi 1985 og þar með voru loks komnar alþjóðlegar reglur um fiskveiðilögsögu og 200 mílna efnahagslögsaga Íslendinga var samþykkt.

Nú stunda Íslendingar fiskveiðar um öll heimsins höf, langt út fyrir lögsögu sína.

Saga og tungumál

Menning

Íslendingar hafa löngum verið fastheldnir á gömul verðmæti; tungu sína, þjóðerni og frelsi. Fastheldnin hefur lýst sér í baráttu fyrir þessum verðmætum um aldir. Varðveisla tungu og bókmennta hefur löngum verið eitt helsta baráttumál þjóðarinnar og barist var fyrir fullveldi og frelsi undan dönskum yfirráðum þar til sigur vannst. Íslendingar urðu frjáls og fullvalda þjóð á ný árið 1918, eftir nærri sjö aldir undir erlendri stjórn, fyrst Norðmanna, síðar Dana. [Lýðveldi](#) var síðan stofnað árið 1944. Nú þykir mörgum sem íslenskri menningu sé ný hætta búin af svokallaðri ameríkaniseringu. Aðrir telja slíkt fjarstæðu, Íslendingar fylgist einfaldlega vel með.

Uppruni Íslendinga

Víkingaöld (800-1066) er frægasta tímabil í sögu Norðurlanda. Þá lögðu norrænir sæfarar undir sig allar siglingaleiðir við Norður - og Vestur-Evrópu, auk fljótaleiða austur og suður um Rússland. Þeir fóru jafnvel suður á Miðjarðarhaf. Á ferðum sínum um úthöfin fundu þeir óbyggðar eyjar, m.a. Ísland, Færeyjar og Grænland, og settust þar að.

Norrænn uppruni

Í Íslendingabók segir fyrsti íslenski sagnaritarinn, Ari fróði Þorgilsson (1068-1148), m.a.:

„Ísland byggðist fyrst úr Noregi [...] í þann tíð [...] er Ívar Ragnarsson loðbrókar lét drepa Eadmund hinn helga Englakonung. En það var sjö tígum vetra hins níunda hundraðs eftir burð Krists, að því er ritið er í sögu hans. Ingólfur hét maður norrænn, er sannliga er sagt að færi fyrst þaðan til Íslands, þá er Haraldur hinn hárfagri var sextán vetra gamall, en í annað sinn fáum vetrum síðar. Hann byggði suður í Reykjavík.“ (Íslendingabók: Íslensk fornrit I, 1968, bls. 4-5).

Fyrir för Ingólfs eru sagnir af sæförum sem komu til landsins og höfðu þar vetursetu. Einn þeirra var Flóki Vilgerðarson, öðru nafni Hrafna-Flóki. Hann var norskur víkingur og mun hafa notað hrafna sem siglingatæki og fengið viðurnefni sitt af því. Hann mun hafa ætlað að setjast að á Íslandi en snúið aftur til Noregs eftir harðan vetur. Hrafna-Flóki gaf landinu nafnið Ísland.

Ingólfur Arnarson settist að á Íslandi árið 874 samkvæmt Landnámu. Þó eru írskir munkar taldir hafa sest að í landinu fyrstir manna á 8. og 9. öld, en fremur litlar menjar eru til um þá. Flest bendir til að þorri landnámsmanna hafi komið frá Noregi en einnig er talað um blóðblöndun við kelta sem norrænir menn hertóku á víkingaferðum sínum.

Örnefni um allt land bera norrænum uppruna þjóðarinnar vitni og sumir staðir eru kenndir við goðin, eins og Þórshöfn og Þórsmörk, en önnur örnefni benda til keltnesks uppruna, eins og Bekansstaðir (Beccan), Njálstaðir (Nial) og Írafell.

Erfðafræðirannsóknir á uppruna Íslendinga

Ekki eru allir jafnsannfærðir um norrænan uppruna þjóðarinnar og þykja nýlegar rannsóknir á erfðaefni karla annars vegar og kvenna hins vegar renna stoðum undir þær efasemdir. Rannsóknirnar beinast að erfðaefni hvatbera sem erfist einungis í kvenlegg frá móður til barns. Þar sem nánast allar hvatberaarfgerðir Íslendinga eru komnar beint frá landnámskonum er með samanburðarrannsóknum unnt að skera úr um uppruna þeirra.

Fyrstu niðurstöður þessara rannsókna, sem er ein umfangsmesta erfðafræðirannsókn sem gerð hefur verið á einni þjóð til að rannsaka uppruna hennar og unnið er að á vegum Íslenskrar erfðagreiningar í samvinnu við Háskólann í Oxford, benda til þess að 63% íslenskra landnámskvenna hafi verið af keltnesku bergi brotnar og átt ættir að rekja til Bretlandseyja. Hins vegar hafi aðeins um 37% þeirra verið af norrænum uppruna. Rannsóknir á y-litningum karla, (sem erfast í karllegg) leiða hins vegar í ljós að mikill meirihluti landnámskarla sé af norrænum uppruna eða um 80%, en 20% þeirra eigi rætur að rekja til Bretlandseyja.

Norrænn átrúnaður

Átrúnaði landnámsmanna á Íslandi má skipta í tvær megingreinar; goðatrú og vættatrú. Goð voru af tveimur ættum; æsir og vanir. Vættir voru landvættir og náttúruvættir. Þá voru þeir til sem trúðu aðeins á mátt sinn og megin og enn aðrir sem voru það sem kallað er blendnir í trú, eins og landnámsmaðurinn Helgi magri sem trúði bæði á Krist og Þór. Þá var nokkur hluti landnámsmanna kristinn.

Ásatrú

Hugtakið ásatrú er 19. aldar hugtak, notað um þann hluta norræns átrúnaðar sem felur í sér trú á æsi. Þeir landnámsmenn sem voru ásatrúar trúðu á marga guði, æsi, og virðast hafa rækt guðsdýrkun sína með blótum og helgileikjum. Goðin (æsir) bjuggu í Ásgarði og hafði þar hver sinn bústað.

Freyr var frjósemisguð, Týr var ímynd hreysti og gaf mönnum sigur í orrustu. Loki hinn lævisi gerði ásum marga skráveifuna og á hann m.a. sök á dauða Baldurs, hins hvíta áss.

En æðstur allra guða var Óðinn. Hann var öðru fremur guð skáldskaparins, en einnig guð galdurs og rúna. Auk þess var hann guð dauðra og orrustuguð. Tákn hans voru meðal annars hrafnar tveir og spjót. Hann var eineygður og hafði fórn að öðru auga sínu fyrir visku. Átrúnaður á hann er ekki talinn hafa verið mikill í hinu íslenska bændasamfélagi.

Annar guð, Þór, sonur Óðins og Jarðar, virðist hafa verið mikið dýrkaður. Tákn hans er m.a. hamarinn Mjöllnir. Þór ók um himininn í reið sinni og voru tveir hafrar spenntir fyrir. Þá gekk á með þrumum og eldingum.

Ásynjur voru ekki síður helgar en æsir. Þeirra æðst var Frigg. Hún tengdist hjúskap. Freyja var frjósemisgyðja, gjarnan ákölluð í barnsnauð. Að auki var fjöldi annarra ása og ásynja.

Samkvæmt ásatrúnni eiga goðin í sífelldri baráttu við jötna sem búa í Jötunheimum. Til þeirra teljast ýmsar skepnur, eins og Miðgarðsormur, sem liggur í sjónum umhverfis jörðina og bitur í sporð sér, og Fenrisúlfr sem engu eirir. Goðunum tókst með brögðum að fjötra úlfinn og litlu munaði að Þór tækist að drepa Miðgarðsorm er hann reri eitt sinn til fiskjar.

Jötnar sameinast að lokum í gríðarlegri herför gegn goðunum. Verður þá mikil orrusta svo að flest goðin falla og jötuninn Surtur brennir alla jörðina. Þetta eru ragnarök; örlög goðanna. En eftir heimsbrunn rís jörðin í annað sinn, iðjagræn úr sæ. Hin bestu goð og menn lifa þar áfram í fornum heimkynnum feðra sinna.

Ritaðar heimildir um norræna goðafræði eru [Eddukvæði](#) og [Snorra-Edda](#).

Landafundir

Á seinni hluta 10. aldar héldu Íslendingar vestur um haf í landaleit. Eiríkur rauði fann þá land sem hann nefndi Grænland „og kvað menn það myndu fýsa þangað farar að landið ætti nafn gott“ (Ari fróði, Íslendingabók). Samkvæmt Landnámu kannaði hann Grænland í þrjú ár en sneri þá aftur til Íslands. Sumarið eftir nam hann land á Grænlandi. 25 skip fylgdu honum af Íslandi til Grænlands en einungis 14 komust á leiðarenda. Hin týndust í hafi eða sneru við. Landnemarnir settust að á vesturströnd Grænlands og var þetta landnám framhald landnámsins á Íslandi. Siglingar til Grænlands lögðust af í

byrjun 15. aldar og þegar landkönnuðir komu þangað tveimur öldum síðar fundu þeir aðeins hrundar bæjarústir.

Skömmu eftir landnámið á Grænlandi var Bjarni Herjólfsson á leið þangað en hraktist af leið og sá lönd á austurströnd Norður-Ameríku. Leifur Eiríksson, síðar nefndur Leifur heppni, fór í könnunarferð til þessara landa og nefndi þau Markland, Helluland og Vínland. Vínlandsferðir urðu ekki tilefni landnáms á meginlandi Ameríku en landkönnuðurnir reistu sér þar skála og komu sér fyrir á meðan þeir könnuðu landið.

Talið er víst að Helluland sé Baffinsland og Markland sé Labrador en fræðimenn greinir á um hvar Vínlands sé að leita. Þó hefur þeirri skoðun vaxið fylgi að Vínland sé á Nýfundnalandi eftir að rústir fundust í L'Anse-aux-Meadows á norðurodda Nýfundnaland sem þykja benda til vistar norrænna manna þar.

Sagt er frá ferðum norrænna manna til Grænlands og Vínlands í [Grænlandinga sögu](#) og [Eiríks sögu rauða](#).

Stofnun Alþingis

Íslendingar sóttu hugmyndir sínar um réttarfar til Noregs og héldu þing að norskri fyrirmynd. Þing víkinga í Noregi voru sameiningartákn landshluta, en árið 930 var stofnað á Íslandi fyrsta alþingi í heimi, þ.e. eitt þing fyrir alla þjóðina. Þegar þessi atburður gerðist voru samankomnir á Þingvöllum fulltrúar úr öllum landshlutum. Þeir settu sér allsherjarlög og komu á fót stofnun sem ein gat breytt þessum lögum; Alþingi. Þess eru ekki önnur dæmi á miðöldum að hliðstæðu ríki hafi verið komið á fót. Ríki þeirra tíma voru konungsríki.

Fundir Alþingis voru haldnir á hverju sumri og þangað flyktist fólk hvaðanæva að af landinu til nokkurs konar þjóðhátíðar, þar sem auk löggjafarstarfsins voru stundaðar alls kyns skemmtanir og viðskipti.

Þótt Alþingi starfaði einungis tvær vikur á ári var það mjög mikilvæg stofnun. Þar voru sett lög og gerð nýmæli. Þar voru einnig fjórir dómastólar, einn fyrir hvern fjórðung. Fimmtardómi var snemma bætt við en hann var nokkurs konar hæstiréttur.

Í fyrstu voru lögin varðveitt í minni fáeinna manna. Sérstakur lögsögumaður hafði það hlutverk að segja upp lög á Lögbergi, einn þriðjung ári hvert. Eftir að ritmenning var innleidd voru lög hið fyrsta sem fært var í letur á Íslandi. Þessi lög eru nefnd Hafliðaskrá og voru rituð veturinn 1117 - 1118. Þau eru jafnan talin marka upphaf ritmenningar á Íslandi. Hafliðaskrá er glötuð en lög þjóðveldisins fengu síðar nafnið Grágás og eru varðveitt í fornum handritum.

Það ríki sem stofnað var með Alþingi árið 930 varaði í rúm 330 ár, eða þar til Íslendingar gengust Noregskonungi á hönd eftir harðvítuga valdabaráttu innlendra höfðingjaætta.

Eftir að Noregur komst undir danska stjórn 1380 komst Ísland í konungssamband við Danmörku sem stóð allt til ársins 1944.

Söguleg kristnitaka

Árið 1000 var svo komið að þjóðin skiptist í tvo flokka; ásatrúarmenn og hina sem aðhylltust kristna trú. Ólga var í mönnum og riðu báðir flokkar til Alþingis, líklega reiðubúnir til að berjast. Vitrir leiðtogar beggja fylkinga fengu lögsögumanninn Þorgeir Ljósvetningagoða til að skera úr í málinu. Er af því fræg frásögn í fornritum. Þorgeir kvað upp þann úrskurð að þjóðin skyldi taka kristna trú því nauðsynlegt væri að öll þjóðin hefði sömu trú til að tryggja frið.

Þessi atburður skipar mikilvægan sess í íslenskri sögu og mikið hefur verið fjallað um kristnitökuna í öllum helstu yfirlitsritum um sögu Íslands.

Adam frá Brimum færði fyrstur manna í letur frásögn af trúarbragðaskiptum Íslendinga í riti sínu *Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum* (frá 1073 - 1076). Helsta íslensk heimild um kristnitökuna er Íslendingabók Ara fróða Þorgilssonar frá 1122-1133. Þar er fjallað um kristnitökuna sem mikilvægan þátt í sögu lands og þjóðar. Önnur heimild er *Kristni saga* frá 13. öld. Þá er vikið að kristnitökunni í nokkrum Íslendingasögum, svo sem *Laxdælu* og *Njálu*, auk nokkurra rita annarra.

Flest bendir til að kristniboð á Íslandi hafi einungis staðið í skamman tíma fyrir árið 1000 og að fáir kristniboðar hafi verið að verki. Trúboðið hefur verið rekið af Noregskonungi með aðstoð engilsaxneskra og saxneskra klerka. Trúboðinu var fyrst og fremst beint til höfðingja landsins; goðanna, enda hafa markmið þess einkum verið pólitískis eðlis. Það hefur leitt til trúarbragðaskipta heilla hópa fremur en trúskipta einstakra manna því það voru höfðingjarnir sem tóku afstöðu fyrir hönd skjólstæðinga sinna. Kristnitakan á Alþingi markaði tímamót í íslenskri sögu en þó ber að líta á hana sem afgerandi þátt í langtímaþróun. Trúboð hélt áfram og smám saman þróaðist kirkja og kristin menning í landinu og langur tími leið áður en kristni festi rætur með þjóðinni.

Ræða Þorgeirs Ljósvetningagoða

*„En þá hóf hann tölu sína upp, er menn komu þar, og sagði, að honum þótti þá komið hag manna í ónýtt efni, ef menn skyldi eigi hafa allir lög ein á landi hér, og taldi fyrir mönnum á marga vega, að það skyldi eigi láta verða, og sagði, að það mundi af því ósætti verða, er vísa von var, að þær barsmíðir gerðust á milli manna, er landið eyddist af. Hann sagði frá því, að konungar úr Norvegi og úr Danmörku höfðu haft ófrið og orrustur á milli sín langa tíð, til þess uns landsmenn gerðu frið á milli þeirra, þótt þeir vildu eigi. En það ráð gerðist svo, að af stundu sendust þeir gersemar á milli, enda hélt friður sá, meðan þeir lifðu. „En nú þykir mér það ráð,“ kvað hann, „að vér látum og eigi þá ráða, er mest vilja í gegn gangast, og miðlum svo mál á milli þeirra, að hvorir tveggju hafi nakkvað síns máls, og höfum allir ein lög og einn sið. Það mun verða satt, er vér slítum í sundur lögin, að vér munum slíta og friðinn.““ (Úr *Íslendingabók*).*

Myrkar aldir?

Siðbreyting

Um miðja 16. öld gaf Danakonungur út tilskipun þess efnis að allir þegnar danska ríkisins skyldu taka lútherstrú. Andstaða var gegn hinum nýja sið og hafði Jón Arason biskup á Hólum forystu um að Íslendingar neituðu að hlíta tilskipun konungs. En öll mótstaða var brotin á bak aftur er Jón Arason var hálshöggvinn árið 1550 í Skálholti, ásamt tveimur sonum sínum, og hefur sá atburður jafnan verið látinn

marka upphaf siðbreytingartímans.

Harðæri og andans menn

Aðalatvinnuvegur Íslendinga var landbúnaður en fiskveiðar voru mikilvæg aukabúgrein. Ýmiss konar hömlur, m.a. á flutningi vinnufólks milli verstöðva og bæja, s.k. vistarband, höfðu slæm áhrif á þróun efnahags í landinu. Undir lok 18. aldar voru ýmsar ráðstafanir gerðar til úrbóta á högum þjóðarinnar, s.s. á sviði samgangna, landbúnaðar og pósthjónustu, en illa gekk.

Náttúruhamfarir og sjúkdómar léku landsmenn grátt. Samkvæmt manntali 1703 voru Íslendingar þá um 50.000 talsins en þeim fækkaði um þriðjung (niður í 35.000) eftir bólusóttarfaraldur sem geisaði á árunum 1707 - 1709. Rúmlega hálfri öld síðar, 1783 - 1784, urðu mestu eldsumbrot og jarðskjálftar í sögu þjóðarinnar með miklu mann- og eignatjóni.

Þrátt fyrir sára erfiðleika þjóðarinnar á þessum tíma eignaðist hún tvo af sínum mestu andans mönnum, þá sr. Hallgrím Pétursson og sr. Jón Vídalín. Hallgrímur er þekktur fyrir Passíusálma sína (1666). Í sálmunum, sem eru 50 talsins, er rakin píslarsaga Krists og hún túlkuð í anda kirkjulegrar táknafræði. Passíusálmarnir hafa verið gefnir út á prenti oft og nokkur önnur íslensk bók og þýddir á fjölda tungumála. Jón biskup Vídalín var merkur mælskusnillingur og skrifaði m.a. húslestrabókina Vídalínspostillu (1718 - 1720), safn predikana fyrir alla sunnudaga og hátíðir ársins. Sú bók naut mikilla vinsælda allt fram á tuttugustu öldina og hefur öðlast varanlegan sess í íslenskri bókmenntasögu.

Á þessum tíma kynntist þjóðin einnig prentverkinu, sem Jón biskup Arason lét flytja til landsins um 1530.

Kúgun Dana?

Sautjándi öldin hefur jafnan verið talin myrk öld í sögu landsins og Dönum kennt um. Óstjórn þeirra og kúgun ásamt rétttrúnaði, galdrafári og illu árferði hafi leitt til þeirra erfiðleika sem hrjáðu þjóðina á þessu tímabili. Nú á sér stað nokkur endurskoðun þessarar söguskoðunar og m.a. hefur verið bent á að Danir hafi stjórnað í samræmi við þær hugmyndir sem almennt voru lagðar til grundvallar ríkisstjórn í öðrum löndum á tímabilinu. Þeir hafi ekki stjórnað af mannvönskunni einni saman. Rétttrúnaðurinn átti einnig að hafa bundið menn á klafa og hamlað framförum en nú benda menn á að á 17. öld hafi Danir staðið framarlega á sviði vísinda og að Íslendingar sem stunduðu nám við Kaupmannahafnarháskóla hafi sannarlega notið góðs af því.

Sjálfstæðisbaráttan á 19. öld

Á fyrri hluta 19. aldar fór þjóðerniskennd að vakna með Íslendingum í kjölfar stjórnáhræringa suður í Evrópu. Aukinn áhugi á íslensku máli og fornþekktum varð til að glæða þjóðerniskenndina enn frekar og Íslendingar hófu að berjast fyrir endurreisn Alþingis og sjálfstæði þjóðarinnar.

Skáld tóku virkan þátt í sjálfstæðisbaráttunni og eru mörg þekktustu þjóðskáld Íslendinga frá þeim tíma. Má þar helst nefna Jónas Hallgrímsson, eitt ástsælasta skáld íslensku þjóðarinnar.

Mikilvægt skref í átt til sjálfstæðis var stigið er Íslendingar fengu stjórnarskrá árið 1874. Af því tilefni var efnt til fyrstu þjóðhátíðar á Íslandi. Hátíðin var haldin á Þingvöllum í ágúst það ár og voru þar saman komnar þúsundir manna til að fagna þessum merkilegu tímamótum í sögu þjóðarinnar.

Í kjölfar stjórnarskrárréttindanna jukust áhrif Alþingis smám saman með því að það öðlaðist löggjafarvald og fjárveitingavald.

Næsta skref var heimastjórn, en hana fengu Íslendingar árið 1904. Heimastjórn fól það í sér að þjóðin fékk ráðherra búsettan á Íslandi. Fyrsti íslenski ráðherrann var Hannes Hafstein sem auk þess að vera stjórnmalamaður var þekkt ljóðskáld.

Árið 1918 er merkilegt í sögu Íslands fyrir þá sök að þá öðlaðist þjóðin fullveldi. Með því varð Ísland fullvalda ríki en stóð þó í konungssambandi við Danmörku. Áfram var barist og árið 1944 var efnt til þjóðaratkvæðagreiðslu um sambandsmálið, 97,86% kosningabærra manna greiddu atkvæði um málið og 97,36% greiddu atkvæði með niðurfellingu sambandslaganna.

Lýðveldi var stofnað í kjölfar þessa á þingvelli við Öxará þann 17. júní 1944. Með því að velja þá dagsetningu heiðruðu Íslendingar helstu þjóðfrelshetju sína á 19. öldinni; Jón Sigurðsson (1811 - 1879) en 17. júní er fæðingardagur hans. Fyrsti forseti hins nýja lýðveldis var Sveinn Björnsson (1881 - 1952).

Þannig lauk langri og strangri baráttu íslensku þjóðarinnar á farsælan hátt.

Vesturferðir

Á síðasta fjórðungi 19. aldar flýðu margir Íslendingar fátækt og erfiðleika í heimalandinu og héldu til Vesturheims í von um betra líf. Fyrsta hópferðin vestur var farin árið 1873, en áður höfðu nokkrir mormónar haldið til Utah og fáeinir einstaklingar til Wisconsin í Bandaríkjunum. Auk þess fóru litlir hópar til Brasilíu. Upp frá þessu tók fólk að streyma vestur um haf og fram til ársins 1914 fluttu alls 15.000 Íslendingar til Vesturheims. Var það mikil blóðtaka fyrir fámenna þjóð.

Langt fram á 20. öld var til öflugt íslenskt samfélag vestra og eru þeir sem fluttu vestur um haf jafnan kallaðir Vestur-Íslendingar.

Við árþúsundamót voru Kanadamenn, sem að einhverju eða öllu leyti eru af íslensku bergi brotnir, taldir hátt í 200 þúsund. Ekki er lengur litið á þá sem Vestur-Íslendinga, heldur Kanadamenn.

Komið hefur verið upp sérstöku minjasafni um vesturferðirnar á Hofsósi í Skagafirði.

Hrein íslenska?

Íslendingum hefur verið það metnaðarmál að eiga sér forna tungu lítt breytta, sem gerði þeim kleift að lesa og skilja fornbókmenntir sínar. Sú viðleitni að vilja varðveita tunguna, hreinsa hana af slettum og leggja áherslu á nýyrði af íslenskum orðstofnum, er ekki hvað síst sprottin af þessu.

Tungumálið er mönnum hjartans mál, menn ræða sín á milli hvort réttara sé að segja þetta eða hitt, málfarsþættir eru í útvarpi og dagblöðum og fagstéttir vinna ötullega að því að þýða fagorð hver á sínu sviði í s.k. íðorðasöfn. Mörgum þykir þessi málstefna ganga fulllangt og tala jafnvel um mállögreglu í því sambandi og benda á að hið ágætasta fólk þori jafnvel ekki að opna munninn af ótta við að tala ekki rétt mál og eiga á hættu að vera áminnt af sér hæfari málnotendum.

En óhætt er að fullyrða að flestir séu sammála um að varðveita íslenska tungu sem minnst breytta þótt menn geri sér grein fyrir að erfitt getur reynst að sporna gegn erlendum tökuorðum á tímum ört vaxandi tölvu- og tæknipróunar. Með tækninni berast ensk máláhrif sem menn hafa áhyggjur af, og reyna að vinna gegn, en erfiðara getur reynst að verjast amerískum menningaráhrifum sem að sumra áliti eru orðin ærin.

Nokkur nýyrði

sjónvarp (ens. television), útvarp (ens. radio), tölva (ens. computer), sími (ens. telephone), helgi (ens. weekend)

Fáeinir slettur

djús (ens. juice): ávaxtasafi, að fíla e-ð (ens. to feel sth.): að njóta e-s, bæ-bæ (ens. bye-bye): bless, ókei (ens. O.K.): allt í lagi

Saga íslenskunnar

Þegar Ísland byggðist (á 9. öld) var sá hluti Norðurlanda sem nefnist Skandinavía eitt málsvæði. Tungumál þeirra þjóða sem þar byggðu voru oft nefnd dönsk tunga einu nafni. Þau greindust smám saman í mállýskur og munurinn á þeim jókst. Nú er talað um norræn mál, sem eru norska, íslenska, færøyska, danska og sænska, og þau tilheyra þeirri grein indóevrópskra mála sem kallast germönsk mál.

Fyrstu aldirnar í landinu er tæplega hægt að tala um íslensku sem sérstakt mál, þar sem mjög lítil munur var á henni og því máli sem norrænir menn töluðu í Noregi og öðrum byggðum norrænna manna. Elstu íslensku ritheimildirnar, frá 12. öld, gefa til kynna að mjög lítil munur hafi þá verið á íslensku og norsku. Sá munur átti eftir að aukast á 13. og 14. öld, einkum vegna einföldunar í beygingakerfi norsku.

En breytingar hafa líka átt sér stað í íslensku. Hljóðkerfið hefur tekið töluverðum breytingum og beygingakerfið nokkrum minni háttar breytingum, þó svo að hið fornnorræna beygingakerfi hafi varðveist í íslensku í öllum meginatriðum. En það er orðaforði íslenskunnar sem mestum breytingum hefur tekið. Þær breytingar hafa einkum orðið vegna breyttra atvinnuhátta á þessari öld en erlend áhrif hafa einnig valdið þar nokkru um.

Málshættir og Orðtök

Flest orðtök eiga uppruna sinn í gömlum atvinnuháttum, siðum, leikjum og venjum. Þau geta verið ungu fólki, sem ekki þekkir til aðstæðna í gamla bændasamfélaginu, framandi en óneitanlega auka þau blæbrigði málsins. Mörg þeirra bregða upp skemmtilegum myndum af athöfnum fólks áður fyrr.

Að sigla milli skers og báru: Reyna að koma sér vel við báða deiluaðila, fara gætilega í samskiptum við fólk. Í orðtakinu merkir bára brotsjór. Menn þurftu að varast að steyta ekki á skeri og forðast brotsjó. Þess vegna fara menn gætilega er þeir sigla milli skers og báru.

Dísu sigldi milli skers og báru þegar hún tók ekki afstöðu í deilumáli vinstúlkna sinna.

Að leiða saman hesta sína: Kappræða, deila eða berjast. Hestaat var vinsæl íþrótt til forna. Þá öttu menn saman graðhestum sínum sér og áhorfendum til skemmtunar. Þetta varð jafnan harður bardagi.

Nemendur leiddu saman hesta sína á málfundi um náttúruvernd.

Að tefla í tvísýnu: Taka áhættu. Menn tefla í tvísýnu þegar þeir leika vafasömum leik í skák, en geta unnið ef andstæðingurinn uggir ekki að sér.

Menn tefla í tvísýnu er þeir fara illa búnir á fjöll í slæmu veðri.

Erlend áhrif

Með kristnitökunni árið 1000 kom inn í málið mikill fjöldi erlendra orða úr hinu alþjóðlega kirkjumáli og orðaforði íslenskunnar jókst verulega. Dæmi um orð frá þessum tíma eru prestur, kirkja, biskup. Verulegur fjöldi mannanafna bættist einnig við orðaforðann. Fyrir áhrif erlendra bókmennta á miðöldum komu inn orð eins og *kurteis*, *kurteisi* og *riddari*.

Frá því um siðbreytingu 1550 og fram eftir 19. öldinni voru samskipti Íslendinga við erlendar þjóðir að verulegu leyti einskorðuð við Dani. Vegna þessa fór danskra áhrifa á íslenskt orðfæri að gæta allnokkuð. Mikið var þýtt af kirkjulegu efni úr dönsku og þýsku, æðsta stjórn landsins var í höndum Dana og verslun sömuleiðis. Allt þetta átti sinn þátt í að auka dönsk áhrif á íslenska tungu. Danski málfræðingurinn Rasmus Christian Rask, sem kom til Íslands árið 1813, taldi kveða svo rammt að dönskum áhrifum að hann áleit að varla myndi nokkur maður skilja íslensku að liðnum 100 - 200 árum ef ekkert yrði að gert.

En þótt málið yrði dönskuskotið á þessum tíma hélst samt mestur hluti orðaforðans óbreyttur vegna lítilla breytinga á atvinnuháttum og þeirrar staðreyndar að fornar íslenskar bókmenntir og kveðskapur var alla tíð lifandi meðal fólksins í landinu.

Málhreinsun

Á tímum danskra áhrifa gerðu margir höfundar sér far um að tala og rita vandaða íslensku en á 19. öld var markvisst farið að boða hreintungustefnu sem m.a. var fólgin í því að hreinsa íslenskuna af dönskum slettum og að smíða ný orð af íslenskum stofni yfir erlend hugtök.

Hreintungustefnan hélst í hendur við sjálfstæðisbaráttu Íslendinga og var raunar tæki í þeirri baráttu. Mikilvægt var fyrir þjóð sem vildi vera sjálfstæð að geta sýnt fram á sérstöðu sína sem er ekki hvað síst fólgin í tungumálinu.

Nýyrðasmíði

Til að draga úr erlendum áhrifum á málið er markvisst unnið að nýyrðasmíði. Ný orð eru smíðuð af innlendum stofni. Dæmi um slíkt orð er þota yfir enska orðið jet, dregið af sögninni að þjóta. Þeir sem gagnrýna þessa aðferð mest benda á að nýyrði af íslenskum toga séu gjarnan mun lengri en enska orðið sem þau eigi að leysa af hólmi og þægilegra sé því að nota hið enska.

Sem dæmi um þetta má nefna orðin geisladiskur og geislaspilari sem smíðuð voru yfir ensku orðin *Compact Disc* (CD) og *CD Player*. Önnur aðferð við endurnýjun orðaforðans er að endurvekja gömul orð og fá þeim nýja merkingu. Af þeim toga eru orð eins og skjár, sem nú merkir myndflötur t.d. sjónvarpsskjár, yfir enska orðið screen, en er í upprunalegri merkingu gegnsæ himna í glugga, notuð í stað rúðu.

En þrátt fyrir þetta hafa mörg erlend orð tekið sér bólfestu í íslenskunni og öðlast þegnrétt í málinu er þau aðlagast beygingakerfi þess. Dæmi um slík tökuorð eru jeppi, appelsína, banani, sápa og mörg fleiri. Þannig má segja að orðaforðinn endurnýist stöðugt þótt kjarninn sé ávallt hinn sami.

Forn bókmenntaarfur

Uppruni íslenskra bókmennta á rætur að rekja til tímans fyrir daga ritlistar og jafnvel fyrir landnám. Elstu sögur og kvæði varðveittust í munnlegri geymd fyrir tíma ritmenningar. Ritlistin barst til landsins í kjölfar kristnitöku (1000) og mikil bókagerð henni samfara.

Fyrir tíma ritlistarinnar áttu Íslendingar sér annað letur, s.k. rúnir, en það var sérstakt stafróf sem germanskar þjóðir gerðu sér að rómverskri og grískri fyrirmynd en til þess fallið að rista í tré eða höggva í stein. Fræðimenn telja að kveðskapur hafi ekki að ráði verið varðveittur í rúnaristum, heldur í minni manna.

Með tilkomu ritlistarinnar var farið að skrásetja fornar sögur og kvæði sem varðveist höfðu í minni manna kynslóð fram af kynslóð og landnámsmenn fluttu með sér úr sínum gömlu heimkynnum. Elstu bókmenntir Íslendinga eru sögur og kvæði af heiðnum goðum og hetjum.

Fornum kveðskap Íslendinga er jafnan skipt í tvær höfuðgreinar; eddukvæði og dróttkvæði. Dróttkvæðin eru samtímakveðskapur, aðallega um konunga, en eddukvæðin fjalla um heiðin goð og hetjur og eru mörg ort í heiðnum sið. Þau eru því nátengd ásatrúnni og merk heimild um fornan norrænan átrúnað ásamt Snorra-Eddu, sem er fræðslubók um forna kveðskaparlist eftir [Snorra Sturluson](#).

Blómaskeið á miðöldum

Mikil gróska var í íslenskri sagnaritun á 13. öld. Þá voru Íslendingasögurnar skrifaðar, en þær eru án efa þekktastar og vinsælastar allra íslenskra fornsagna. Þær gerast á tímabilinu frá landnámi og fram um miðbik 11. aldar en eru færðar í letur löngu síðar, á 13. og 14. öld.

Íslendingasögurnar fjalla um Íslendinga og gerast að mestu leyti á Íslandi. Þær lýsa illdeilum og átökum manna á milli þar sem mannleg reisn og sæmd var það sem öllu máli skipti. Stíll þeirra, frásagnarlist og mannlýsingar hafa aflað þeim vinsælda um aldir, ekki einungis meðal Íslendinga, heldur um víða veröld. Frægust þeirra er Brennu-Njáls saga eða Njála, eins og hún er einnig nefnd. Njála er rituð á kálfsskinn eins og önnur íslensk fornhandrit.

Úr Njálu:

„Gunnar Hámundarson bjó að Hlíðarenda í Fljótshlíð. Hann var mikill maður vexti og sterkur og allra manna best vígur. Hann hjó báðum höndum og skaut ef hann vildi og hann vó svo skjótt með sverði að þrjú þóttu á lofti að sjá. Hann skaut manna best af boga og hæfði allt það er hann skaut til. Hann hljóp meir en hæð sína með öllum herklæðum og eigi skemmra aftur en fram fyrir sig. Hann var syndur sem selur. Og eigi var sá leikur að nokkur þyrfti við hann að keppa og hefir svo verið sagt að engi væri hans jafningi. Hann var vænn að yfirliti og ljóslitaður, rétt nefið og hafið upp í framanvert, bláeygur og snareygur og rjóður í kinnnum, hárið mikið, gult og fór vel. Manna var hann kurteisastur, harðger í öllu, ráðhollur og góðgjarn, mildur og stilltur vel, vinfastur og vinavandur. Hann var vel auðigur að fé.“

Þannig er Gunnari Hámundarsyni, einni mestu hetju Íslendingasagnanna, lýst í Brennu-Njáls sögu.

Handritin heim

Árni Magnússon (1663-1730) var fornfræðingur og handritasafnari. Hann safnaði öllum þeim handritum og skjölum sem hann komst yfir. Hann flutti safn sitt til Kaupmannahafnar en hluti þess glataðist í eldi í Kaupmannahöfn 1728. Árni ánafnaði Hafnarháskóla safn sitt og við hann eru kenndar Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum og Arnamagnæanske Kommission í Kaupmannahöfn.

Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi var sameinuð fleiri stofnunum árið 2006 og heitir nú Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum. Stofnunin er háskólastofnun og hlutverk hennar er meðal annars að varðveita og hafa umsjón með þeim handritum og skjölum sem flutt hafa verið til Íslands frá Danmörku.

Íslendingar töldu handritin íslenska þjóðardýrgrip og beittu sér fyrir að fá þau aftur heim til Íslands. Danir tóku því fjarri í fyrstu en samningar um skil handritanna tókust milli landanna 1961. Afhending handritanna hófst með því að freigáta úr danska flotanum sigldi til Íslands 1971 með tvær höfuðgersemar íslenskra handrita; Flateyjarbók og Konungsbók Snorra-Eddu. Þau eru nú varðveitt á Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum ásamt öðrum íslenskum handritum sem flutt hafa verið heim frá Danmörku.

Í Konungsbók eddukvæða eru varðveitt kvæði af fornum goðum og hetjum. Fremst er kvæðið Völuspá, veraldarsaga sem segir frá sköpun heims og manna. Kvæðið er lagt í munn völvu (spákonu) sem segir frá sköpuninni, ófriði í heimi goðanna og atburðum sem leiða til ragnaraka, en þau ná hámarki er heimur allur brennur. Í lokakafli kvæðisins segir frá því hvernig heimurinn rís á ný. Næst Völuspá er hið mikla heilræðakvæði Hávamál. Fyrsti hluti kvæðisins hefur verið nefndur Gestapáttur. Þar segir frá manni sem kemur ókunnugur í heimsókn og hvernig hyggilegast sé fyrir hann að haga sér. Þá er fjallað um mikilvægi visku og vináttu o.fl.

Úr Hávamálum:

Ungur var eg forðum,
fór eg einn saman,
þá varð eg villur vega.
Auðigur þóttumst
er eg annan fann,
maður er manns gaman.

Afhendingu handrita lauk 1997. Með farsælli lausn handritamálsins hvarf óvild í garð Dana að mestu leyti á Íslandi. Handritamálið hefur haft fordæmisgildi í alþjóðasamskiptum fyrir þjóðir sem reynt hafa að sækja eigin fornminjar í hendur fyrrum nýlenduhera.

Efnahagsmál

Efnahagur Íslands byggist einkum á auðugum náttúruauðlindum eins og fiskimiðunum umhverfis landið, vatnsafla og jarðvarma. Landið er velferðarríki með blandað hagkerfi þar sem einkaframtakið blómstrar.

Hagvöxtur á Íslandi var um 4,3% að meðaltali á árunum 1997 til og með 2005. Þetta er nær tvöfalt örrari hagvöxtur en sá sem að jafnaði hefur verið í iðnríkjum heims á sama tíma. Kaupmáttur jókst um rúm 27% frá árinu 1995 til 2003 sem er mun meira en sú aukning sem orðið hefur í viðmiðunarlöndum Íslendinga. Hagvöxtur jókst hratt fram til ársins 2008 og fór yfir 7% á árunum 2004 og 2005.

Mikill viðsnúningur varð haustið 2008 þegar bankakerfið riðaði til falls og árið 2009 var hagvöxtur neikvæður um 6,8% en hefur legið upp á við síðan. Kaupmáttur launa náði hámarki í janúar 2008 en frá þeim tíma og til ársloka 2009 rýrnaði kaupmáttur um rúm 12%.

Íslenska hagkerfið er mjög háð sjávarútvegi, enda eru sjávarafurðir mikilvægasta útflutningsvara þjóðarinnar og skapa um 40% allra útflutningstekna hennar.

Einungis tæp 3% þjóðarinnar lifa á landbúnaði. Helsta grein hans er kvikfjárrækt. Nýjar búgreinar hafa komið fram á undanförunum árum, eins og loðdýrarækt, fiskeldi og ræktun nytjaskóga. Atvinnuþátttaka í iðnaði jókst jafnt og þétt alla 20. öldina einkum í matvælaíðnaði, byggingariðnaði og stóriðju. Þá hefur, ferðaþjónusta og lyfja- og hugbúnaðarfyrirtækjum vaxið mjög fiskur um hrygg. Reynt hefur verið að stuðla að fjölbreyttari atvinnuháttum, meðal annars með aukinni stóriðju sem hart er deilt um en afurðir orkufreks iðnaðar skila um 40% af útflutningstekjum þjóðarinnar.

Verðbólga hefur lengi verið vandamál á Íslandi. Um 1990 var sérstök áhersla lögð á að stuðla að stöðugleika í efnahagsmálum. Árangur þeirra aðgerða var góður um tíma og verðbólga hélst á bilinu 1,0 til 2,5% í nokkur ár en fór svo vaxandi í 4,6% árið 2006 og náði hámarki eftir bankahrunið í tæpum 19% í janúar 2009. Síðan þá hefur verðbólgan hjaðnað og var aðeins 1,0% að meðaltali árið 2014 og 1,6% árið 2015. Fólk finnur sérstaklega fyrir aukinni verðbólgu í hækkandi húsnæðislánum og afborgun þeirra þar sem nær öll íslensk húsnæðislán eru verðtryggð og hækka því í takt við hækkandi verðbólgu.

Atvinnutækifæri eru fjölbreytt. Atvinnuástand var lengi vel gott og atvinnuleysi um 3-3,5%, árið 2007 fór það niður í 1% á meðan meðaltalsatvinnuleysi í Evrópu var um 7%. Í kjölfar bankahrunsins haustið 2008 jókst atvinnuleysi hratt og náði hámarki í febrúar 2010 þegar það fór yfir 9% en hefur síðan farið stöðugt niður á við og var um 4% árið 2015.

Þó Ísland sé velferðarríki eru margir þeirrar skoðunar að ekki njóti allir jafngóðs af. Þjóðarkökunni sé misskipt og fáir þeir sem minna mega sín á einhvern hátt, eins og margir aldraðir og öryrkjar, lítið í sinn hlut. Það sé margt í þjóðfélaginu sem bendi til að bilið milli ríkra og fátækra sé að aukast.

[Gjaldmiðill](#): Íslensk króna, ISK

Bankahrúnið haustið 2008

Eftir að bankarnir voru einkavæddir árið 2002 varð vöxtur þeirra hraður og gátu bankarnir auðveldlega fjármagnað sig með erlendu lánsfé. Lítið opinbert eftirlit virðist hafa verið með bönkunum sem þöndust út bæði innanlands og utan og var bankakerfið orðið nær nífalt stærra en íslenska þjóðarbúið þegar mest var. Á hagvaxtartímabilinu fram til 2007 var aðgengi almennings að lánsfé mjög gott. Íslenska krónan var sterk og mikið af erlendum gjaldeyri flæddi inn í landið. Fyrirtæki og heimili skuldsettu sig verulega, meðal annars í erlendri mynt á lágum vöxtum, og dróst þjóðarsparnaður saman á þessu tíma.

Haustið 2008 fór svo að þrjár stærstu bankar landsins fóru í þrot hver af öðrum. Þann 29. september tók ríkið yfir Glitni og lokuðust þá lánalínur til hinna bankanna. Þann 6. október voru sett neyðarlög og klukkan fjögur ávarpaði forsætisráðherrann þjóðina og gerði henni grein fyrir stöðu mála, ávarpinu lauk með orðunum Guð blessi Ísland. Daginn eftir, þann 7. október, yfirtók íslenska ríkið rekstur Landsbankans. Lausafé var skammtað og erlendir gjaldeyrir nær ófánlegur auk þess sem allar kreditkortahæmildir voru lækkaðar. Þann 9. október féll svo síðasti bankinn þegar Fjármálaeftirlitið tók yfir Kaupþing.

Upphaf þessarar atburðarrásar má rekja til alþjóðlegrar fjármálakreppu. Hins vegar höfðu mörg viðvörunarljós kviknað og þau fyrstu strax snemma árs 2006, fræðimenn og stofnanir jafnt innanlands sem utan höfðu jafnframt bent á ýmsa vankanta í bankakerfinu. Gríðarstórt bankakerfi í litlu hagkerfi, reynsluleysi og vanþekking stjórnenda, krosseignarhald, nán pólitísk tengsl og lítið sem ekkert eftirlit gerðu það að verkum að bankakerfið stóð á afar ótraustum grunni.

Sitjandi ríkisstjórn Sjálfstæðisflokks og Samfylkingarinnar féll í lok janúar 2009 eftir mikil mótmæli frá almenningi og ný stjórn Samfylkingar og Vinstri Grænna tók við. Um vorið var síðan efnt til kosninga þar sem stjórnin hélt velli.

Rannsóknarnefnd var skipuð í desember 2008 til að rannsaka ástæður hrunsins og voru niðurstöður hennar gefnar út í viðamikilli skýrslu í apríl 2010.

Afleiðingar bankahrunsins voru gjaldþrot fjölda fyrirtækja meðal annars í byggingageiranum, fjöldauppsagnir og greiðsluerfiðleikar skuldsettra heimila, sérstaklega þeirra sem höfðu lán í erlendri mynt. Skuldabyrði ríkisins jókst hratt á sama tíma og tekjurnar drógust saman. Veikburða gjaldmiðill hefur einnig gert Íslendingum erfitt fyrir og kaupmáttur launa og hagvöxtur tóku snarpa dýfu niður á við. Leitað var aðstoðar Alþjóðagjaldeyrissjóðsins og hafa áætlanir hans um uppbyggingu landsins gengið eftir en enn er mikið verk fyrir höndum.

Icesave

Þegar Landsbankinn og síðar Kaupþing stóðu frammi fyrir vaxandi lausafjárskorti opnuðu þeir í Bretlandi og svo víðar um Evrópu innlánsreikninga á netinu sem buðu háa vexti. Icesave reikningar Landsbankans urðu afar vinsælir og lögðu Bretar inn rúmlega 4 milljarða punda. Bresk stjórnvöld höfðu vaxandi áhyggjur af stöðu Landsbankans vegna reikninganna en innistæðurnar voru tryggðar af íslenska ríkinu þar sem reikningarnir voru ekki undir erlendu dótturfyrirtæki eins og Kaupþingsreikningarnir.

Afleiðingarnar urðu milliríkjadeilur á milli Íslands annars vegar og bresk og hollensk stjórnvöld hins vegar. Bresk yfirvöld beittu hryðjuverkalögum, frystu eignir Landsbankans og tóku svo yfir útibú Kaupþings.

Í byrjun árs 2010 og aftur í febrúar 2011 synjaði forseti Íslands lögum um skuldbindingu Íslendinga vegna Icesave innistæðureikninganna og var samningunum einnig hafnað í fylgjandi þjóðaratkvæðagreiðslum. Í desember 2011 ákvað Eftirlitsstofnun EFTA að stefna íslenskum stjórnvöldum og vísa Icesave deilunni til EFTA dómstólsins. Rúmu ári síðar, í janúar 2013, unnu Íslendingar sigur í málinu þegar dómstóllinn komst að þeirri niðurstöðu að Íslandi bæri ekki skylda til að tryggja greiðslur vegna lágmarkstryggingar til innistæðueigenda Icesavereikninga.

Heimild og ítarlegri lesning:

[Hagkerfið bíður skipbrot skýrsla Gylfa Zoëga og Jóns Daníelssonar.](#)

Velferðarmál

Almannatryggingar

Fyrsti vísir að almannatryggingum kom fram í Þýskalandi á síðari hluta 19. aldar. Á Íslandi má rekja upphaf almannatrygginga aftur til ársins 1889. Þá voru sett lög um styrktarsjóð handa öldruðum og lasburða alþýðufólki. Upp úr aldamótunum 1900 voru samþykkt lög um slysatryggingar sjómanna og nokkru síðar voru sett lög um ellistyrk. Fyrsta almenna sjúkrasamlagið var stofnað 1909.

Nú sér [Tryggingastofnun ríkisins](#), sem var stofnuð 1936, um framkvæmd almannatrygginga í landinu.

Heilbrigðismál

Á síðari hluta 19. aldar og alla 20. öldina lengdist meðalævi Íslendinga til mikilla muna. Um miðja 19. öld var meðalævi íslenskra karla aðeins um 32 ár og kvenna um 38 ár. Um miðja 20. öld voru tölurnar komnar í 71 og 75 ár og árið 2015 var meðalævi karla 81 ár og kvenna 83,6 ár. Stórstígar framfarir í heilsugæslumálum ásamt bættum aðbúnaði, tryggari afkomu og bættu mataræði eru samverkandi þættir sem stuðluðu að þessari miklu breytingu.

Áhersla er lögð á að tryggja aðgang alls almennings að heilbrigðisþjónustu án tillits til efna og aðstæðna einstaklinga og fjölskyldna. Almannatryggingar eru hugsaðar sem öryggisnet er tryggi öllum þennan aðgang.

Heilbrigðiskerfið er dýrt og kostnaður við það hefur verið vaxandi á undanförunum áratugum. Hækkandi meðalaldur þjóðarinnar veldur þessu, auk stöðugt fullkomnari og dýrari tækja til sjúkdómsgreininga og lækninga. Þá eru sífellt að koma á markað ný, betri og dýrari lyf.

Mikil umræða hefur farið fram á Íslandi, um aukinn kostnað sjúklinga í heilbrigðiskerfinu. Ekki fara alltaf saman hugmyndir og aðgerðir stjórnvalda í þeim efnum og skoðanir þeirra sem starfa á vettvangi og þeirra sem sækja þjónustuna. Mikið er talað um sparnað og aðhaldsaðgerðir stjórnvalda eru gagnrýndar. Þó er heilbrigðisþjónusta á Íslandi með því sem best gerist í heiminum. [Sjúkrahúsin](#) eru búin vel menntuðu starfslíði og öllum er tryggður aðgangur að lækniþjónustu.

Jafnrétti kynjanna

Íslenskar konur voru í svipaðri stöðu og kynsystur þeirra í nálægum löndum allt fram á síðustu öld hvað mannréttindi varðar. [Kvenréttindafélag Íslands](#) var stofnað 1907. Árið eftir voru konur í fyrsta sinn kjörgengar til bæjarstjórnarkosningar. Árið 1915 fengu konur kosningarétt með skilyrðum en með stjórnarskránni 1918 fengu þær kosningarétt og kjörgengi að fullu á við karlmenn. Snemma var farið að krefjast sömu launa fyrir sömu vinnu en sú barátta hefur reynst bæði löng og ströng.

Mörg stór skref hafa þó verið stigin til að auka jafnrétti kynjanna frá því að konur fengu kosningarétt. Áhersla er lögð á að jafnréttismál þurfi að vera viðfangsefni beggja kynja, enda hljóti bæði kynin að njóta góðs af auknu jafnrétti í samfélaginu. Leitast er við að gera bæði konum og körlum kleift að samræma fjölskyldu- og atvinnulíf. Með feðraorlofi, kynhlutlausu starfsmati, jafnréttisnefnd, framkvæmdaáætlun í jafnréttismálum og átaki til að vinna að aukinni þátttöku kvenna í stjórnámálum hefur verið unnið að því að tryggja raunverulegt jafnrétti karla og kvenna þó enn sé langt í land.

Menntun

Nútímavæðing

Fá lönd í Evrópu hafa gengið í gegnum jafnmiklar þjóðfélagsbreytingar á stuttum tíma og Ísland. Gífurlegar breytingar á lifnaðarháttum og menningu þjóðarinnar hafa fylgt þeirri nútímavæðingu og iðnbyltingu sem átti sér stað á tuttugust öldinni.

Það var ekki fyrr en á tuttugustu öld sem íslenskt samfélag tók að líkjast samfélögum annarra Evrópuríkja að marki. Áður hafði Ísland verið hefðbundið landbúnaðarsamfélag svo öldum skipti.

Með nýjum samfélagsháttum komu ný úrlausnarefni og ný deiluefni. Á þessari öld hafa Íslendingar deilt innbyrðis um efnahagsmál og utanríkismál, og við aðrar þjóðir um fiskimið og varðveislu handrita.

Til að kynnast íslensku samfélagi, menningu og þjóðskipulagi er fróðlegt að skoða nánar helstu deilumál og hagsmunamál Íslendinga samtímans. Þar, eins og oft, fara saman harðar deilur og miklir hagsmunir sem stór hluti þjóðarinnar deilir.

Meðal þess sem hvað mest er deilt um á Íslandi um þessar mundir eru umhverfismál sem og efnahagsmál og nauðsynleg uppbygging innviða samfélagsins, aðallega heilbrigðiskerfisins og vegakerfisins m.a. vegna mikillar aukningar ferðamanna.

Skólakerfi

Almenn skólaskylda er tíu ár. Gert er ráð fyrir að börn hefji grunnskólanám við sex ára aldur og ljúki því að jafnaði sextán ára.

Frá árinu 1996 hafa sveitarfélög borið meginábyrgð á skólahaldi í grunnskólum en áður hvíldi sú ábyrgð á ríkinu. Samræmd próf eru haldin í ákveðnum námsgreinum í öllum grunnskólum landsins í 4., 7. og

9./10. bekk og ber menntamálaráðuneyti skylda til að sjá til þess að þau fari fram. Sérstök stofnun sér um framkvæmd samræmdra prófa, samningu, yfirferð og úrvinnslu þeirra.

Að loknu grunnskólanámi hefja langflestir nemendur nám á framhaldsskólastigi. Þar er um ýmsa kosti að velja á sviði bóknáms eða starfsnáms. Allir sem lokið hafa grunnskólaprófi eiga rétt á að hefja framhaldsskólanám. Þeir sem ekki hafa lokið grunnskólanámi, eða hafa einhverra hluta vegna ekki þreytt samræmd próf, eiga þess kost að hefja nám í sérdeild eða á almennri braut. Töluvert brottfall er meðal nemenda í framhaldsskólum, sérstaklega stráka, og árið 2012 höfðu 71% Íslendinga 25-64 ára lokið framhaldsskólaprófi sem er mun lægra en á hinum Norðurlöndunum og undir [OECD](#) meðaltalinu en hlutfallið hefur farið nokkuð hratt uppá við síðustu árin.

Háskólanám

Á Íslandi eru starfandi sjö skólar á háskólastigi. Þessir skólar eru eftirtaldir:

[Háskóli Íslands](#)

Háskóli Íslands var stofnaður 17. júní árið 1911, á aldarafmæli Jóns Sigurðssonar. Fyrstu 29 árin var hann til húsa í Alþingishúsinu við Austurvöll. Árið 1940 flutti Háskólinn í háskólabygginguna við Suðurgötu.

Þegar Háskóli Íslands var stofnaður voru Prestaskólinn, Læknaskólinn og Lagaskólinn sameinaðir og mynduðu hver sína deild skólans, en auk þess var heimspekideild bætt við. Síðar bættust fleiri deildir við og árið 2008 sameinuðust Háskóli Íslands og Kennaraháskólinn. Nú eru 25 deildir við skólann á fimm megin sviðum: Félagsvísindasvið, Heilbrigðisvísindasvið, Hugvísindasvið, Menntavísindasvið og Verkfræði- og náttúruvísindasvið. Auk þess eru rúmlega áttatíu rannsóknastofnanir við háskólann.

Nú er unnt að velja mörg hundruð mismunandi námsleiðir við Háskóla Íslands og á ári hverju eru um 2800 einstök námskeið í boði við skólann.

Um 13.000 stúdentar stunda nám við Háskóla Íslands, af þeim eru rúmlega 500 doktorsnemar. Fastráðnir starfsmenn eru rúmlega 1500, en auk þess starfa um 2400 stundakennarar við skólann.

[Háskólinn á Akureyri](#)

Háskólinn á Akureyri hóf starfsemi árið 1987 með kennslu á tveimur brautum; iðnrekstrar - og hjúkrunarbraut. Nú er boðið uppá fjölbreytt nám á 3 fræðasviðum og hægt er að ljúka um 20 prófgráðum á Bakkalástigi og meistarastigi. Um 1.800 nemendur eru í skólanum.

[Háskólinn í Reykjavík](#)

Háskólinn í Reykjavík hóf starfsemi sína í september 1998 undir nafninu Viðskiptaháskólinn í Reykjavík. Í janúar 2000 var nafni skólans breytt í Háskólinn í Reykjavík. Boðið er uppá um 50 námsleiðir í fjórum deildum.

[Landbúnaðarháskólinn á Hvanneyri](#)

Landbúnaðarháskólinn á Hvanneyri er vísindaleg fræðslu - og rannsóknastofnun á háskólastigi á sviði landbúnaðar. Skólinn veitir nemendum sínum fræðslu og vísindalega þjálfun í búfræði og er miðast við að þeir geti tekið að sér sérfræðistörf fyrir íslenskan landbúnað og unnið að rannsóknum í þágu hans.

[Háskólinn á Hólum](#)

Háskólinn á Hólum býður upp á nám í þremur deildum; Ferðamáladeild, Fiskeldis- og fiskalíffræðideild og Hestafræðideild. Einnig býður skólinn upp á rannsóknartengt framhaldsnám á meistarastigi.

[Listaháskóli Íslands](#)

Listaháskóli Íslands starfar í fimm deildum: myndlistardeild, tónlistardeild, listkennsludeild, hönnunar - og arkitektúrdeild og sviðslistadeild.

[Háskólinn Bifröst](#)

Háskólinn á Bifröst er alhliða viðskiptaháskóli með tæplega 600 nemendur. Við skólann eru starfrækt þrjár deildir; viðskipta-, laga- og félagsvísindadeild auk frumgreinadeildar og símenntunarnámskeiða.

Aukið gildi símenntunar

Örar breytingar á öllum sviðum samfélagsins gera það að verkum að gildi símenntunar eykst stöðugt. Mikið er því um að fólk sækir námskeið af ýmsu tagi eftir að formlegu námi lýkur, hvort heldur sem er á starfssviði sínu eða áhugasviði. Námskeið eru haldin á vegum [Endurmenntunarstofnunar Háskólans](#) en auk þess annast tólmstundaskólar, félagasamtök og einkaaðilar ýmiss konar námskeiðahald.

Menntunarstig

Á Íslandi fer menntunarstig þjóðarinnar ört hækkandi. Samkvæmt tölum frá OECD 2000 höfðu 60% Íslendinga á aldrinum 25-64 lokið framhaldsskólaprófi og 24% höfðu menntun á háskólastigi. Árið 2012 var hlutfall þeirra sem luku framhaldsskólaprófi orðið um 71% og háskólaprófi 35%. Nemendum á háskólastigi hefur fjölgað hratt síðustu árin. Nú hefur Ísland eitt hæsta brautskráningarhlutfall allra [OECD](#) landa á háskólastigi í fræðilegu háskólanámi.

Á síðari árum hafa þekking og rannsóknir í auknum mæli orðið grundvöllur verðmætasköpunar. Í stað þess að treysta nær eingöngu á auðlindir, einkum gjöful fiskimið og næga orku sem framleiða má með vatnsafli og jarðhita, beina Íslendingar nú sjónum sínum að nýjum möguleikum á sviði líftækniiðnaðar, hugbúnaðar, tölvuvinnslu, ferðaþjónustu og lyfjaframleiðslu.

Hærra menntunarstig hefur leitt til frampróunar og nýsköpunar á ýmsum sviðum og á undanförunum árum hafa íslensk fyrirtæki haslað sér völl í ýmiss konar hátækniiðnaði. Dæmi um slík fyrirtæki eru hugbúnaðarframleiðendur og fyrirtæki sem framleiða hátæknibúnað til nota í sjávarútvegi.

Menntunarstig

Á Íslandi fer menntunarstig þjóðarinnar ört hækkandi. Samkvæmt tölum frá OECD 2000 höfðu 60% Íslendinga á aldrinum 25-64 lokið framhaldsskólaprófi og 24% höfðu menntun á háskólastigi. Árið 2012 var hlutfall þeirra sem luku framhaldsskólaprófi orðið um 71% og háskólaprófi 35%. Nemendum á háskólastigi hefur fjölgað hratt síðustu árin. Nú hefur Ísland eitt hæsta brautskráningarhlutfall allra [OECD](#) landa á háskólastigi í fræðilegu háskólanámi.

Á síðari árum hafa þekking og rannsóknir í auknum mæli orðið grundvöllur verðmætasköpunar. Í stað þess að treysta nær eingöngu á auðlindir, einkum gjöful fiskimið og næga orku sem framleiða má með

vatnsafla og jarðhita, beina Íslendingar nú sjónum sínum að nýjum möguleikum á sviði líftækniiðnaðar, hugbúnaðar, tölvuvinnslu, ferðaþjónustu og lyfjaframleiðslu.

Hærra menntunarstig hefur leitt til framþróunar og nýsköpunar á ýmsum sviðum og á undanförunum árum hafa íslensk fyrirtæki haslað sér völl í ýmiss konar hátækniiðnaði. Dæmi um slík fyrirtæki eru hugbúnaðarframleiðendur og fyrirtæki sem framleiða hátækniúnað til nota í sjávarútvegi.

Hagnýting ættfræðinnar

Eitt spillir fyrir hagnýtingu [ættfræðinnar](#) en gerir ástundun hennar kannski enn meira spennandi fyrir áhugamenn. Íslenskar ættir eru nefnilega ekki alltaf rétt færðar. Þess vegna kemur fyrir að óskilgetin börn, fósturbörn og rangfeðranir flæki málin.

Í íslensku nútímasamfélagi má sjá endurspeglun þessa. Sé miðað við önnur lönd eru tiltölulega fá börn fædd innan hjónabands. Mun algengara er að foreldrar séu skráðir í óvígða sambúð, búi saman en séu ekki giftir. Hlutfall einstæðra foreldra er nokkuð hátt á Íslandi, eða svipað og á hinum Norðurlöndunum. Þá eru skilnaðir nokkuð tíðir á Íslandi. Þetta gerir m.a. að verkum að margar íslenskar fjölskyldur eru þannig saman settar að foreldrar búa saman með börn frá fyrri hjónaböndum og eiga svo einnig börn saman.

Íslendingar eignast börn yngri en nágrannaþjóðirnar og algengt er að stúdentar eigi eitt og jafnvel tvö börn.

Nöfn Íslendinga

Það getur verið fullkomlega venjulegt á Íslandi að í fjögurra manna fjölskyldu hafi engir tveir sama föðurnafnið, jafnvel þótt foreldrarnir séu giftir. Börn eru kennd við foreldra sína, oftast föður, en bera ekki ættarnafn allrar fjölskyldunnar eins og algengt er í öðrum löndum. Þegar íslenskt barn fæðist fær það ekki föðurnafn föður síns heldur skírnarnafn. En það er kennt við föður sinn (eða móður) að viðbættu -son eða -dóttir eftir kyni barnsins. Ættarnöfn eru vissulega til en þau eru fátíð.

Hugsum okkur eftirfarandi dæmi af nöfnum fjögurra manna fjölskyldu á Íslandi:

Faðirinn heitir Guðmundur Sigurðsson og móðirin heitir Guðrún Þorvaldsdóttir. Algengt er að láta börn heita í höfuðið á móður - eða föðurforeldrum. Þannig gæti sonur heitið Þorvaldur Guðmundsson eða Sigurður Guðmundsson. Dætur gætu borið nöfn föður - eða móðurömmu, ef haldið væri í hefðina. Hugsum okkur að föðuramman hétí Þórunn og að barnabarnið hétí í höfuðið á henni. Dóttirin hétí þá Þórunn og væri Guðmundsdóttir. Í þessu dæmi er faðirinn Sigurðsson, móðirin Þorvaldsdóttir, sonurinn Guðmundsson og dóttirin Guðmundsdóttir.

Skírnarnafn er alltaf notað en ekki föður - eða ættarnafn. Talað er um Guðmund og Guðrúnu en ekki um Sigurðsson og Þorvaldsdóttur. Útlendingur sem kæmi til Íslands og þekkti Íslendinginn Guðrúnu Þorvaldsdóttur og vildi hringja til hennar, yrði að fletta upp á skírnarnafni hennar í símaskránni. Ein símaskrá er fyrir allt landið og er henni skipt upp eftir landshlutum og bæjarfélögum. Nöfnum er raðað í stafrófsröð eftir skírnarnafni en föður - eða kenninafn kemur á eftir.

Sérstæði og trúarbrögð

Kirkja og kristni

Útlendingur sem sækti Ísland heim kæmi líklega fljótt auga á fjölda kirkna. Söfnuðirnir standa sjálfir fyrir kirkjubyggingum og í flestum kirkjum eru jafnframt safnaðarheimili, ætluð til ýmissa félagsstarfa en félagsstarf kirkna er af margvíslegum toga.

Um 72% þjóðarinnar eru í hinni [lútersk-evangelísku kirkju](#). Þetta gæti gefið til kynna að Íslendingar væru allir á einu máli í trúmálum en svo er alls ekki. Íslendingar eru ekki sérlega kirkjuræknir en um hátíðir eru kirkjur þó þéttsetnar, auk þess sem barnastarfið er vinsælt og margir syngja í kirkjukórum.

Íslendingar líta yfirleitt á trú sína sem einkamál en ræða gjarnan trúmál almennt af áhuga, ekki síður en stjórnsmál. Umræðan um aðskilnað ríkis og kirkju er langlíf og hefur orðið sífellt háværrari undanfarin misseri, meðal annars í tengslum við ákvæði um þjóðkirkju í nýrri stjórnarskrá sem nú er unnið að.

Þótt lúterska þjóðkirkjan sé fjölmennust starfa fleiri söfnuðir á Íslandi, 3,7% Íslendinga tilheyra [Kapólsku kirkjunni](#) sem starfar á nokkrum stöðum á landinu, sem og [hvítasunnukirkjan](#) með um 0,63% landsmanna. Auk þeirra er nokkur flóra minni söfnuða og má þar nefna [ásatrúarflokkinn](#) sem notið hefur mikilla vinsælda, þeim flokki tilheyra um 1% þjóðarinnar.

1000 ára kristni

Kristni var lögtekin á Íslandi árið 999 eða 1000. Kirkjan náði fljótlega mikilli kjölfestu í pólitísku og menningarlegu lífi þjóðarinnar. Tveir biskupsstólar og klaustur víða um land urðu mikilvægar menningarmiðstöðvar og áttu ríkan þátt í því blómaskeiði íslenskrar menningar sem nefnt er sagnaritunaröld. Íslendingar voru kunnir á Norðurlöndum fyrir áhuga sinn á sögu og skáldskap, enda var sagnaskemmtun og kveðskapur ein helsta afþreying Íslendinga um aldir.

Um lifandi trú á Íslandi komst hinn kunnir fræðimaður Sigurður Nordal svo að orði árið 1940 í erindi um trúarleg málefni: „Ég fæ ekki betur séð en kristnin sé að kulna út meðal almennings. Ef áhrif hennar fara jafnþverrandi næstu 60 árin og síðustu 60 árin, getur hún haldið afmæli sitt árið 2000 með því að standa hér um bil í sömu sporum og hún var eftir ræðu Þorgeirs Ljósveitningagoða, nema hvað kæruleysið verður orðið miklu meira, því að á alþingi árið 1000 var þó deilt um hana.“

Kristnitökuhátíð á Þingvöllum árið 2000

Efnt var til kristnitökuhátíðar á Þingvöllum sumarið 2000 í tilefni þess að 1000 ár voru liðin frá því að Íslendingar tóku kristna trú. Gert var ráð fyrir miklu fjölmenni og allur undirbúningur miðaður við að verulegur hluti þjóðarinnar tæki þátt í hátíðahöldunum. Miklu var til kostað að gera hátíðina sem veglegasta. Aðeins lítið brot þjóðarinnar skundaði þó á Þingvöll kristnihátíðardagana. Kostnaður á mann varð því gríðarlegur. Þetta olli óánægju margra og miklar umræður spunnust um málið. Fjölmargar blaðgreinar birtust þar sem fylgjendur kristnihátíðar og þeir sem andvígir voru skiptust á skoðunum. Sigurður Nordal var því ekki sannspár að öllu leyti. Vissulega var deilt um kristni á 1000 ára afmælinu en

þær deilur snerust fyrst og fremst um hvernig fjármunum hefði verið varið til kristnihátíðarinnar, en ekki um kristna trú sem slíka.

Þjóðtrú

Lengi hefur verið við lýði trú á drauga og eru margar þjóðsögur til um þá. Sama máli gegnir um huldufólk og tröll sem talið er að búi í klettum, hólum og fjöllum. Margir telja að varasamt geti verið að stýggja þessar verur.

Víða eru sérstakir álfasteinar sem varhugavert þykir að hrófla við. Þess eru mýmörg dæmi að skipulagi, t.d. vega, hafi verið breytt af tillitssemi við álfþjóðina enda gætu álfarnir hefnt sín ef þeim væri misboðið, eins og fjölmargar sagnir greina frá.

Lífsmáti í evrópsku samhengi

Við árpúsundaskipti

Á þeirri hálfu öld sem liðin er frá því að Íslendingar urðu sjálfstæð þjóð hafa lífskjör batnað verulega og eru nú sambærileg við það sem best gerist í heiminum.

Mikil áhersla er á gildi hvers einstaklings í þjóðfélaginu enda mikilvægt fyrir litla þjóð í harðbýlu landi að hver og einn leggi sitt af mörkum. Flestir vinna langan vinnudag og algengt er að unglingar stundi vinnu með skóla. Vinnusemi er talin einn höfuðkostur sérhvers manns og dugnaður er það sem fólki er líklega hrósað hvað mest fyrir. Þetta er þó ekki að öllu leyti gott og hefur sínar dökku hliðar því langur vinnudagur foreldra ungra barna kemur vissulega niður á þeim í mörgum tilvikum. Eftirsókn eftir efnislegum gæðum, svonefnt lífsgæðakapphlaup, þykir mörgum hafa gengið fulllangt. Í þessu sambandi getur verið forvitnilegt að skoða hvaða augum Íslendingar líta sjálfa sig.

Hvað er dyggð í augum Íslendinga?

Haustið 1999 var gerð skoðanakönnun til að kanna hvaða dyggðir Íslendingar meta mestar. Tilfnið var 1000 ára afmæli kristni í landinu. Leitast var við að ná fram persónulegri afstöðu hvers og eins. Könnunin leiddi í ljós að Íslendingar telja eftirfarandi dyggðir mikilvægastar: Heiðarleika, hreinskilni, jákvæðni, traust, dugnað, sterk fjölskyldu - og vinabönd, og heilsu. Heiðarleiki var sá kostur sem flestir vildu vera prýddir og töldu hann einnig þann eiginleika sem þeir vildu helst sjá í fari annarra.

Niðurstöður könnunarinnar benda til að Íslendingar reiði sig á eigin dugnað og meti fjölskyldu og vini mikils. Þeir virði mest þá eiginleika í eigin fari og annarra sem varða samskipti og jákvæða afstöðu til lífsins. Samkvæmt könnunni meta þeir fjölskyldu - og vinabönd t.d ofar en menntun, heilsu og starfsframa. Þetta helst ágætlega í hendur við þann mikla ættrækni - og ættfræðihuga sem einkennir Íslendinga og birtist m.a. í ættfræðigrúski og mikilli útgáfu hvers kyns ættfræðiriti. Þá eru Íslendingar iðnir við halda ættarmót og njóta þau mikilla vinsælda bæði ungra og aldinna.

Íslendingar hafa gegnum aldirnar státað sig af að vera fræðimenn og rithöfundar, varðveita gamlar sagnir og vera menntaðri og fróðari en aðrar þjóðir. Það skýtur því nokkuð skökku við hve lítills þeir virðast meta menntun. Þegar spurt var hvaða eiginleika menn mætu mest í fari annarra nefndu innan við eitt prósent menntun eða þekkingu. Þetta skýrist nokkuð þegar skoðuð eru svör við nákvæmari

spurningu. Þá kemur í ljós að 70% telja menntun ekki eins mikilvæga og viljann til að gera það sem maður á að gera og 65% telja að sjálfmenntaður maður sé jafngóður og sá sem hefur langa skólagöngu að baki. Þetta bendir til að Íslendingar treysti á eigið hyggjuvit og dugnað en þyki lítið til um formlegt nám.

Gera má ráð fyrir að smæð samfélagsins og einangrun ráði einhverju um þær áherslur sem birtast í könnunni.

Líf eftir vinnu

Íslendingar vinna langan vinnudag. Eftir slíkan dag er gott að slaka á í faðmi fjölskyldunnar, hitta vini og kunningja eða finna sér eitthvað áhugvert til afþreyingar.

Margir stunda líkamsrækt í einhverri af hinum fjölmörgu líkamsræktarstöðvum landsins og mjög vinsælt er af öllum aldurshópum að fara í sund. Þá eru fjallgöngur og gönguferðir úti í náttúrunni mikið stundaðar, enda yfirleitt stutt út í guðs græna náttúruna og því fyrirhafnarlítill heilsurækt. Á vetrum er alltaf gaman að renna sér á skíðum eða skautum. Að undanfögnu hefur orðið stöðugt vinsælla að fara í vetrarferðir upp á hálendið og snjósleðaakstur á miklum vinsældum að fagna.

Menningarlífið er afar fjölskrúðugt. Alls kyns námskeið eru í boði til að lífga upp á tilveruna. Tónleikar eru vel sóttir sem og leikhús og kvikmyndahús. Ótrúlegur fjöldi kóra starfar í landinu og varla er til sá smástaður sem ekki á sinn áhugaleikhóp.

Um helgar þyrpist aðallega yngra fólkið á einhvern af hinum fjölmörgu skemmtistöðum til að gera sér glaðan dag. Flestir skemmtistaðirnir í Reykjavík eru í miðbænum og er þar oft margt um manninn um helgar.

Sundmenning

Mikil sundmenning er á Íslandi og eru sundlaugar með jarðhitavatni um allt land. Stundum er haft á orði að eins og Írar hittist á krám og Frakkar á kaffihúsum, hittist Íslendingar í heita pottinum. Þetta er ef til vill fullfast að orði kveðið en víst er að um vinsældir sundstaðanna eru allir sammála.

Opinberar sundlaugar á Íslandi eru yfir 100. Flestar þeirra eru útisundlaugar. Þær eru hitaðar með hitaveituvatni (jarðvarma) og er því hægt að stunda sundlaugarnar allan ársins hring.

Í Laugardal í Reykjavík, þar sem áður voru þvottalaugar Reykvíkinga, er stór útisundlaug og önnur íþróttamannvirki.

Orðaforði tengdur sundi

Bringusund (breaststroke), baksund (backstroke), flugsund (butterfly stroke, butterfly), skriðsund (crawl), björgunarsund (life-saving), að troða marvaða (to tread water)

Á ferð og flugi

Íslendingar sækjast mikið eftir að fara til annarra landa í fríum. Sólarlandaferðir hafa lengi verið ofarlega á vinsælda lista landsmanna, enda sumarið á Íslandi stutt og baðstrandalíf nokkuð sem varla þekkt á hinu ísa kalda landi. Þegar veður er sérlega gott á Íslandi er jafnvel talað um Mallorca-veður og Bongo-blíðu! Styttri borgarferðir eru einnig vinsælar, hvort sem um er að ræða menningar- eða verslunarferðir.

Innanlandsferðalög njóta vaxandi vinsælda. Landið er eyja og fólk talar gjarnan um að það ætli að fara hringinn í fríinu og á þá við að það ætli að aka hringveginn um Ísland. Ýmsir gistimöguleikar eru fyrir hendi. Þeir hugdjörfustu láta sér tjaldið nægja en þar sem jafnan er allra veðra von á Íslandi er vissara að vera við öllu búinn. Rok og rigning setja oft strik í reikninginn. Aðrir ferðast með tjaldvagna eða hjólhýsi og dvelja á tjaldstæðum sem eru víðs vegar um landið.

Sveitarómantík

Sumarbústaðaeign er mikil og leggur fólk oft töluvert á sig til að koma sér upp góðum sumarbústað og eiga með því móti kost á að komast út úr borginni sem oftast. Borgarmyndun er tiltölulega ný af nálinni, landið var bændasamfélag langt fram á tuttugustu öldina og taugin til áttthaganna er oft býsna römm. Þannig má að sumu leyti líta á sumarbústaðinn sem nokkurs konar tengilið við liðna tíð.

En ef til vill koma tengslin við fortíðina og sveitina hvergi betur fram en í hestamenskunni. Hesturinn var um aldri þarfasti þjónn Íslendinga og erfitt hefur reynst að segja skilið við hann. Hestamenska og hvers kyns reiðferðir verða sífellt vinsælli og hestaleigur hafa sprottið upp víða um land og njóta mikilla vinsælda.

Náttúrudýrkun

Íslendingar eru miklir náttúruunnendur og margir bregðast öndverðir við ef hrófla á við náttúru landsins. Má ef til vill líta svo á að þjóðernishyggja sú sem beindist áður fyrr að bókmenntum og tungu og einkenndist af verndarstefnu, og stundum nokkurri þröngsýni, beinist nú í ríkari mæli að náttúru landsins. Náttúruvernd er líklega það málefni sem auðveldast er að fá Íslendinga til að sameinast um. Þessi mikli áhugi á náttúrunni kemur m.a. fram í því að Íslendingar sækjast mjög eftir hvers kyns útivist í fríum sínum. Gönguferðir og fjallgöngur eru mikið stundaðar og stangveiðar í lax - og silungsveiðiám eru vinsælt sport á Íslandi.

Stöðugt fleiri sækjast eftir að skoða hálendi Íslands. Hálendisferðir er unnt að stunda hvort sem er að sumri eða vetri á sérútbúnum jeppum. Fara verður mjög varlega í hálendisferðum og ganga verður af ítrustu nærgætni um náttúru landsins sem er afar viðkvæm fyrir öllu raski. Akstur utan vega eða merktra slóða er stranglega bannaður á hálendinu. Það er órávíkjanleg regla að ferðamenn verða að láta vita af sér áður en lagt er í slíkar ferðir og leggja fram nákvæma ferðaáætlun til næstu lögreglustöðvar sökum óáreiðanlegs veðurs og annarra varasamra umhverfispátta. Sé öllum reglum fylgt geta hálendisferðir orðið ánægjuleg og ógleymanleg reynsla.

Snjósleðaferðir er einnig hægt að stunda bæði á veturna og á sumrin og þá er boðið upp á ferðir upp á jöklana í fylgd leiðsögumanns.

Tölvur og gemsar

Íslendingar eru fremur nýjungagjarnir. Þeir eru áhugasamir um nýja strauma og stefnur erlendis frá og fljótir að tileinka sér nýjungar. Þetta kemur t.d. fram í því að tölvueign er mjög almenn í landinu. Um 95% íslenskra heimila hafa Internet tengingu og nánast allir Íslendingar hafa aðgang að Netinu (Veraldarvefnum) ýmist á heimili, í vinnu eða í skóla.

Farsímar eru í daglegu tali stundum nefndir gemsar en það er íslenska orðið fyrir GSM síma. Orðið er gamalt í íslensku og merkir gemlingur sem er veturgömul kind! Það eru þó fyrst og fremst hljóðtengsl orðsins við skammstöfunina GSM sem hafa orðið þess valdandi að orðið gemsi er gjarnan notað um þessa tegund síma. Íslendingar eiga líklegast flesta farsíma í heiminum miðað við höfðatölu.

Upp á síðkastið hafa snjallsímar og spjaldtölvur notið vaxandi vinsælda sem og lesbretti (Kindle) og einhverjar íslenskar bækur eru nú aðgengilegar á rafrænu formi.

Listir og fjölmiðlar

Menning og listir

Bókmenning hefur verið ríkjandi í íslensku menningarlífi frá upphafi ritaldar en aðrar listgreinar eru fremur ungar. Frá fornu fari höfðu íslenskar konur stundað listvefnað og listsaum og skapað mörg listaverk í ábreiður og teppi og íslenskir karlmenn skáru í tré og bein og lögðu stund á silfursmíði. En það er ekki fyrr en á tuttugustu öld sem allar listgreinar fara að blómstra, sérstaklega myndlist.

Myndlist kom fyrst fram á sjónarsviðið fyrir alvöru um aldamótin 1900 er íslenskir listamenn héldu út í heim til að nema þessa listgrein. Íslensk myndlist hefur fylgt meginstraumum beggja vegna Atlantshafsins en um leið þróað þjóðleg einkenni.

Mikill vaxtarbroddur er einnig innan annarra listgreina, s.s. leiklistar, höggmyndalistar, kvikmyndagerðar og tónlistar. Leikfélag Reykjavíkur hefur starfað frá 1897. Það hafði aðsetur í lðnó þar til það flutti í Borgarleikhúsið 1989. Hið íslenska ríkisleikhús, Þjóðleikhúsið, var vígt 1950. Tónlistarskóli var stofnaður 1930 og 1950 hóf Sinfóníuhljómsveit Íslands starfsemi sína í samstarfi við Ríkisútvarpið og Þjóðleikhúsið. Íslenski dansflokkurinn, Óperan og fjöldi minni hópa setur svip sinn á menningarlífið.

Þá er mjög blómlegt menningarlíf meðal áhugafólks áberandi á Íslandi. Áhugaleikhópar starfa um allt land, sömuleiðis alls kyns kórar og sönghópar.

Bókmenntir 19. og 20. aldar

Blindur er bóklaus maður, segir íslenskt máltæki. Íslendingar hafa löngum verið taldir mikil bókaþjóð. Mikið er gefið út af bókum í landinu, ekki hvað síst fyrir jólin og er þá stundum talað um jólabókaflóð. Fjöldi útgefinna bóka á mann er meiri en í nokkru öðru landi. Þó eru uppi efasemdarraddir um þennan mikla bóklestur og margir telja að dregið hafi úr honum meðal barna og unglinga, enda sé afþreyingarefni orðið mjög fjölbreytt. Aðrir benda á að útgáfa barna- og unglingabóka fari vaxandi sem ætti að vera vísbending um að bókin haldi enn velli meðal unga fólksins.

Rómantík og raunsæi

Bókmenntir 19. aldarinnar einkenndust af rómantísku stefnunni, sem barst til landsins frá Danmörku, og sterkri þjóðernisstefnu sem mótaðist mjög af sjálfstæðisbaráttu Íslendinga. Mörg dáðustu skáld þjóðarinnar eru frá þeim tíma og er jafnan vitnað til þeirra sem þjóðskáldanna. Þekktast og ástsælast þessara skálda er án efa [Jónas Hallgrímsson](#) (1807 - 1845) sem orti mörg hin fegurstu ljóð sem til eru á íslenska tungu. Hann var ötull baráttumaður í sjálfstæðisbaráttu Íslendinga og lagði þeirri baráttu lið með ljóðum eins og Gunnarshólma og Íslandi sem enn þann dag í dag stuðla að þjóðernisvitund Íslendinga.

Raunsæisstefnan gerði fyrst vart við sig í íslenskum bókmenntum 1882 þegar fjórir íslenskir stúdentar í Kaupmannahöfn hófu útgáfu tímaritsins Verðandi undir áhrifum frá danska bókmenntagagnrýndanum Georg Brandes. Þrír þeirra eru taldir meðal merkustu rithöfunda raunsæistímans: [Gestur Pálsson](#) (1852 - 1891) var brautryðjandi í íslenskri smásagnagerð; Einar Kvaran (1859 - 1938) var áhrifamikill höfundur í upphafi 20. aldarinnar en féll í skugga yngri höfunda; þriðji höfundurinn var [Hannes Hafstein](#) (1861 - 1922) sem var aðeins tuttugu og eins árs er hann birti sín fyrstu ljóð í Verðandi. Hannesi fylgdi ferskur andblær inn í íslenska ljóðagerð og mörg ljóða hans eru sívinsæl. Hannes var glæsímenni og dáður af mörgum, ekki aðeins fyrir ljóð sín heldur og fyrir þátttöku sína í stjórnámálum. Hann varð fyrsti ráðherra Íslendinga eftir að þeir hlutu heimastjórn árið 1904. Af sömu kynslóð skálda var [Stephan G. Stephansson](#) (1853 - 1927). Hann fluttist ungur vestur um haf en er eitt af virtustu skáldum á íslenska tungu.

Fyrstu áratugir 20. aldarinnar

1900 - 1930 er tímabil nýrómantísku stefnunnar á Íslandi.

Um aldamótin 1900 voru Íslendingar um 80.000 talsins. Reykjavík var stærsti bærinn með um 6.000 íbúa. Árið 1925 voru íbúarnir orðnir yfir 20.000. Örar þjóðfélagsbreytingar áttu sér stað á þessum tíma og stjórnmalabaráttan snerist sem fyrr um þjóðfrelismál. Skáldin lögðu sitt af mörkum til að efla þjóðerniskennd landsmanna. M.a. voru ort fjölmörg aldamótaljóð þar sem áhersla var lögð á einingu þjóðarinnar og bjartsýna framfaratrú.

Bókamarkaður á Íslandi var lítill í fámennu landi. Á fyrsta áratug aldarinnar voru gefin út 46 frumsamin rit í lausu máli, eða um fimm á ári. Ljóðabækur voru fleiri, en árlega komu út um tíu ljóðabækur. Þess var ekki að vænta við slíkar aðstæður að rithöfundar sæju sér fært að helga sig ritstörfum. Margir leituðu því út fyrir landsteinana með list sína, einkum til Norðurlandanna. Þekktastur þessara rithöfunda er [Gunnar Gunnarsson](#) (1889-1975). Hann bjó í Danmörku og skrifaði verk sín á dönsku. Meðal verka hans er Saga Borgarættarinnar (1912 - 14).

[Þórbergur Þórðarson](#) var samtímamaður Gunnars en bjó á Íslandi. Hann hefur haft mikil áhrif á íslenskar bókmenntir en einungis fá verka hans eru til í erlendum þýðingum. Meðal verka hans eru Ofvitinn, Bréf til Láru, Íslenskur aðall og Suðursveit.

Fyrsta konan sem gerir ritstörf að atvinnu sinni var Torfhildur Hólm (1845 - 1918). Konur fetuðu þó hægt í fótspor hennar, enda ekki talið á sviði kvenna að fást við slíkt. Í Mánaðarriti Lestrarfélags kvenna Reykjavíkur (1913) farast [Theódóru Thoroddsen](#) (1863-1954), skáldkonu, svo orð um konur og skáldskap: „Því er svo farið með skáldgáfuna, sem flest annað andlegt atgervi, að vér konurnar erum þar að jafnaði eftirbátar karlmanna. Skal hér ósagt látið hvort heldur það stafar af því, að heilinn í okkur sé léttari í voginni heldur en þeirra, eins og haldið er fram af sumum eða það á rót sína í margra alda andlegri og líkamlegri kúgun”.

Theódóra var einkum kunn fyrir þulur, en eftir hana liggur ýmiss kveðskapur auk þýðinga.

Eitt listfengasta skáld tímabilsins, einkum í ljóðagerð, var kona. Hún hét [Unnur Benediktsdóttir Bjarklind](#) (1881 - 1946) en tók sér skáldaheitið Hulda. Hún gaf út mörg ljóðasöfn, smásögur og skáldsöguna Dalafólk (1936 - 39), þroskasögu með stúlku í aðalhlutverki.

Félagslegt raunsæi 1930-50

[Halldór Kiljan Laxness](#)

Á tímabilinu 1920 - 30 var þjóðernisstefnan enn nokkuð ríkjandi í bókmenntum en á næsta áratug breyttist það til mikilla muna. Flestir mikilvægustu höfundar áratugarins voru fylgismenn sósíalisma. Höfundar gerðu sér far um að skrifa raunsæislegar samtíðarsögur. Áhersla var lögð á að láta uppruna og félagslegar aðstæður varpa ljósi á persónur sagnanna og samfélagið gjarnan gert ábyrgt fyrir afdrifum þegna sinna sem gjarnan eru sýndir í uppreisn gegn aðstæðum sínum. Bókmenntir þessa tímabils ollu oft miklu pólitísku fjaðrafoki í þjóðfélaginu vegna þess hve kjör lágstéttarfólks og þeirra sem minna máttu sín í þjóðfélaginu voru gagnrýnd í verkunum.

Fremsti rithöfundur Íslendinga á tuttugustu öld, Nóbelsverðlaunahafinn Halldór Kiljan Laxness, er atkvæðamesti höfundur þessa tímabils. Tímabilið hefst um það leyti sem skáldsaga hans Salka Valka kemur út og lýkur u.þ.b. sem Atómstöð hans kemur út (1948). Á tímabilinu þarna á milli sendi höfundur frá sér Sjálfstætt fólk (1934 - 35), en það verk olli miklu umróti í hugum fólks. Margir reiddust þeirri mynd sem skáldið dró upp af einyrkjanum og öreiganum Bjarti í Sumarhúsum og lífskjörum hans. Þótti skáldið vega óvægilega að íslenskri bændamenningu. Næst sendi hann frá sér Heimsljós (1937 - 40) og Íslandsklukkuna (1943 - 46). Auk þessa gaf hann út fjölmargt annað á tímabilinu, svo sem ljóð, leikrit og ritgerðir. Sá sem hefur áhuga á að kynna sér íslenskar bókmenntir ætti að lesa verk eftir Halldór. Skáldsögur hans hafa verið þýddar á fjölda tungumála. Halldór Kiljan Laxness hlaut Nóbelsverðlaunin í bókmenntum árið 1955.

Blómaskeið skáldsögunnar

Tímabil hins félagslega raunsæis (1930 - 50) var mikið blómaskeið skáldsögunnar. Róttækir höfundar fylgdu svipuðu efnisvali og Halldór Kiljan Laxness gerði og fjölluðu um smælingja samfélagsins og ranglát kjör þeirra. Þar má nefna [Halldór Stefánsson](#) (1892 - 1979) og [Ólaf Jóhann Sigurðsson](#) (1918 - 1988) en hann hlaut Bókmenntaverðlaun Norðurlandaráðs 1976 fyrir ljóð, fyrstur Íslendinga.

Árið 1938 kom út skáldsagan Sturla í Vogum eftir [Guðmund G. Hagalín](#). Litið var á söguna sem andsvar við Sjálfstæðu fólki Halldórs Kiljan Laxness. Sturla, aðalpersóna sögunnar, er stórbrotin hetja í nýrómantískum anda og alger andstæða Bjarts í Sumarhúsum.

[Guðrún Árnadóttir frá Lundi](#) (1887 - 1975) er einn vinsælasti rithöfundur Íslendinga. Hún skrifaði á þessum árum fjölmargar skáldsögur um lífið í sveitinni sem nutu fádæma vinsælda, m.a. Dalalíf I-IV (1946 - 51). Hún gaf út sína síðustu skáldsögu Utan frá sjó I-III, 1970 - 72. Annar vinsæll rithöfundur var [Ragnheiður Jónsdóttir](#) (1895 - 1967) sem er kunnust fyrir bækur sínar fyrir börn og unglínga og bækur hennar um Dóru og Völu nutu mikilla vinsælda. En hún skrifaði einnig níu skáldsögur fyrir fullorðna á árunum 1941 - 1967. Þær fjalla um konur í innri og ytri átökum á miklu breytingatímabili í sögu þjóðarinnar. Dr. Dagný Kristjánsdóttir skrifaði doktorsritgerð, Kona verður til, um þessar sögur. Það er fyrsta doktorsritgerð sem skrifuð er um íslenskar kvennabókmenntir.

Fleiri höfundar settu svip sinn á tímabilið. Þar má nefna [Guðmund Danielsson](#) (1910 - 1990) sem var afkastamikið sagnskáld og [Kristmann Guðmundsson](#) (1901 - 1983) sem bjó lengi í Noregi og samdi þá sögur sínar á norsku. Eftir að hann fluttist til Íslands varð hann umdeildur höfundur. Meðal verka hans er Félagi kona (1947) og hann samdi vísindaskáldsögu einn fyrstur mann á Íslandi: Ferðin til stjarnanna (1959). [Guðmundur Kamban](#) (1888-1945) var búsettur í Danmörku. Hans þekktasta verk er sögulega skáldsagan Skálholt I-IV sem hann gaf út á dönsku og íslensku (1930 - 1935).

Auk þess skrifaði [Elínborg Lárusdóttir](#) (1891 - 1976), margar skáldsögur auk bóka um miðla og dulræn efni og [Þórunn Elfa Magnúsdóttir](#) (1910 - 1995) skrifaði Dætur Reykjavíkur (1933 - 38) sem er brautryðjendaverk meðal Reykjavíkursagna.

Móðernismi 1950-70

Tímabilið um og upp úr 1950 er kennt við móðernisma í íslenskum bókmenntum. Þá varð mikil ólga í íslenskri ljóðagerð sem leiddi til uppgjörðs við forna kveðskaparhefð Íslendinga og nokkru síðar kenndi svipaðrar ólgu í sagnagerð. Smásagnahöfundar leyfðu sér frjálsara form en áður hafði tíðkast og færðu sér í nyt ýmsa eiginleika ljóðsins. Stíll sagnanna varð ljóðrænni en minna var lagt upp úr spennandi söguþræði sem áður var aðalsmerki smásögunnar.

[Thor Vilhjálmsson](#) (1925-2011) er einn helsti brautryðjandi hins móðerníska prósa í íslenskum bókmenntum. Hann skrifaði bækur á sjöunda og áttunda áratugnum um nútímamanninn á mjög ljóðrænan og myndrænan hátt. Móðernískar skáldsögur hans eru Fljótt, fljótt sagði fuglinn (1968) og Óþ bjöllunnar 1970. Hann sendi frá sér skáldsöguna Foldu 1972 en hún naut mikilla vinsælda. Í sögulegu skáldsögunni Grámosinn glóir (1986) nýtur stílgáfa Thors sín til fulls með glæsilegum árangri og hann fékk Bókmenntaverðlaun Norðurlandaráðs fyrir bókina.

[Ásta Sigurðardóttir](#) (1930 - 1971) var rithöfundur og myndlistarmaður. Hún hafði mikil áhrif í átt til móðernisma með smásögunni „Sunnudagskvöld til mánudagsmorguns“ (1951) sem bæði hreif fólk og hneykslaði.

Heldur dró úr skáldsagnagerð á milli 1950 og 1960 en merkasta skáldsaga áratugarins er vafalaust Gerpla (1952) eftir Halldór Kiljan Laxness. Gerpla er nk. skopstæling á Íslendingasögunni Fóstbræðra sögu. Í sögunni felst m.a. uppgjör skáldsins við fortíðina. Næsta skáldsaga Halldórs, Brekkukotsannáll, kom út 1957, Paradísarheimt 1960, Kristnihald undir jökli 1968 og Innansveitarkronika 1970.

[Indriði G. Þorsteinsson](#) (1926-2000) lýsti vel örlögum þeirrar kynslóðar sem flutti sig úr sveitinni á mölina í skáldsögunum 79 af stöðinni (1955) og Landi og sonum (1963).

[Jakobína Sigurðardóttir](#) (1918 - 94) vakti athygli fyrir nýstárlega frásagnartækni í sögunum *Dægurvísu* (1965), sem var fyrsta hópsaga á Íslandi, og *Snörinni* (1968).

[Svava Jakobsdóttir](#) (1930-2004) hefur getið sér gott orð, einkum fyrir smásögur sínar. Þekktasta saga hennar *Leigjandinn* (1969) hefur gjarnan verið túlkuð sem táknræn lýsing á sambúð íslensku þjóðarinnar og bandaríska setuliðsins. En hún hefur einnig verið túlkuð út frá sjónarhóli kvenfrelsis.

[Guðbergur Bergsson](#) (f.1932) sendi frá sér sína fyrstu skáldsögu, *Músina* sem læðist 1961 og árið 1966 gaf hann út athyglisverðustu bók áratugarins, *Tómas Jónsson. Metsölubók*. Gjarnan er litið á sögur Guðbergs sem uppreisn gegn hefðbundnu skáldsöguformi þar sem m.a tíminn er leystur upp og persónur klofnar. Líflugar umræður um bókmenntir og jafnvel deilur urðu með sögum Guðbergs.

Nútíminn eftir 1970

Stúdentaóeirðir kenndar við 68 kynslóðina og þær efasemdir um borgaraleg gildi og samfélagsmál sem einkenndu þá kynslóð höfðu sín áhrif á bókmenntirnar. Mikið var rætt um friðar - og umhverfismál á þessum árum og átti Víetnam-stríðið sinn þátt í því. Barátta fyrir jafnrétti kynjanna eflaðist og birtist m.a. í umræðu um stöðu konunnar. Mikilvægar greinar um það efni birtust um miðjan áttunda áratuginn m.a. eftir Helgu Kress, bókmenntafræðing. Í greinasafni hennar sem gefið var út undir heitinu *Speglanir* (2000) má lesa margar þessara greina.

Eftir 1970 kom fram ný kynslóð rithöfunda sem voru fæddir í landi sem var sjálfstætt lýðveldi þar sem þjóðfélagsbreytingar voru örvar. Verk höfunda voru raunsæ til að byrja með en síðar fóru þeir að leggja áherslu á stíl og eru mörg verk íslenskra nútímahöfunda mjög ljóðræn. Sérstaklega má þar nefna höfunda eins og:

[Vigdísí Grímsdóttur](#) (f. 1953) sem hefur vakið athygli fyrir einkar ljóðrænan stíl. Skáldsaga hennar *Kaldaljós* (1987) er gott dæmi um töfraraunsæi í íslenskum bókmenntum;

[Einar Mát Guðmundsson](#) (f. 1954) en hann er einn afkastamesti skáldsagnahöfundurinn á níunda áratugnum. Hann hlaut Bókmenntaverðlaun Norðurlandaráðs 1995 fyrir skáldsögu sína *Engla alheimsins*. Kvikmynd var gerð eftir þeirri sögu sem Friðrik Þór Friðriksson leikstýrði (2000) og;

[Steinunni Sigurðardóttur](#) (f. 1950) sem einkum er þekkt fyrir smásögur og skáldsögur í módernískum og póstmódernískum anda. Meðal verka eftir hana eru *Tímabjófurinn* (1986) og *Hjartastaður* (1995).

[Sigurð Pálsson](#) (1948-2017) ljóðskáld og rithöfundur. Sigurður var tilnefndur til Bókmenntaverðlauna Norðurlandaráðs fyrir síðustu ljóðabók sína *Ljóð muna rödd*. En hann hafði hlotið Íslensku bókmenntaverðalunin fyrir *Minnisbók* og hlaut fjöldan allan af tilnefningum fyrir verk sín.

Aðrir þekktir nútímahöfundar eru;

[Pétur Gunnarsson](#) (f. 1947) en hann sló í gegn með fyrstu skáldsögu sinni *Punktur punktur komma* (1976) og hlaut mikið lof lesenda. Framhald sögunnar kom út í þrem bindum á árunum 1978 - 1985;

[Fríða Á. Sigurðardóttir](#) (1940-2010) hlaut Bókmenntaverðlaun Norðurlandaráðs 1992 fyrir skáldsögu sína *Meðan nóttin líður*.

[Ólafur Jóhann Ólafsson](#) (f. 1962) sem hefur skrifað bæði smásögur og skáldsögur í anda raunsæishefðarinnar. Seinasta skáldsaga hans Endurkoman kom út 2015;

[Þórarinn Eldjárn](#) (f. 1949) er ljóðskáld og rithöfundur. Hann hefur notið mikilla vinsælda fyrir ljóð sín og m.a. gefið út skemmtilegar ljóðabækur fyrir börn. Hann hefur skrifað nokkrar sögulegar skáldsögur, sú nýjasta er Hér liggur skáld (2012);

[Einar Kárason](#) (f. 1955) er kunnur fyrir skáldsögur um lífið í braggahverfi í Reykjavík. Braggar frá hernámsárunum voru nýttir sem íbúðarhúsnæði á árunum eftir stríð þegar mikil húsnæðisekla var í borginni. Einar gerir lífið í þessum sérkennilegu hverfum að yrkisefni sínu í þriggja sagna flokki: Þar sem djöflaeyjan rís (1983), Gulleyjan (1985), og Fyrirheitna landið (1989). Kvikmynd Friðriks Þórs Friðrikssonar Djöflaeyjan (Devil's Island) (1996) byggir á þessum sögum;

[Kristín Ómarsdóttir](#) (f. 1962) er sagna- og leikritaskáld. Hún er talin í hópi djörfustu tilraunamanna í íslenskum bókmenntum síðustu ára. Meðal verka eftir hana er skáldsagan Elskan mín ég dey (1997);

[Gyrðir Elíasson](#) (f.1961) er ljóðskáld og rithöfundur. Hann hefur vakið athygli fyrir fagaðan stíl og sérstakt myndmál. Hann fékk Bókmenntaverðlaun Norðurlandaráðs 2011 fyrir smásagnasafnið Milli trjána (2011);

[Guðrún Helgadóttir](#) (f.1935) hefur skrifað fjölda vinsælla barnabóka og fékk Norrænu barnabókaverðlaunin fyrir skáldsöguna Undan illgresinu (1992).

[Hallgrímur Helgason](#) (f. 1959) er rithöfundur og ljóðskáld. Meðal verka hans er 101 Reykjavík, skáldsaga um nútímafólk í Reykjavík. Gerð hefur verið kvikmynd eftir þeirri sögu í leikstjórn Baltasars Kormáks undir sama heiti.

[Auður Ava Ólafsdóttir](#) (f.1958) er rithöfundur og lektor í listfræði við Háskóla Íslands. Meðal verka Auðar eru Ríging í nóvember (2004) og Ör (2016).

[Arnaldur Indriðason](#) (f.1961) er líklegast einn mest lesni rithöfundur þjóðarinnar. Arnaldur hefur í tvígang hlotið Glerlykilinn, norrænu glæpasagnaverðlaunin og árið 2005 fékk bók hans Grafarþögn Gullrýtinginn. Auk þessa hafa bækur hans hlotið ýmsar aðrar viðurkenningar og þekkt verðlaun erlendis og hefur útgáfuréttur á bókum hans verið seldur til fjölmargra landa í fimm heimsálfum.

[Sigurjón Birgir Sigurðsson](#), Sjón (f. 1962) er rithöfundur og ljóðskáld. Árið 2005 hlaut Sjón bókmenntaverðlaun Norðurlandaráðs fyrir skáldsöguna Skugga-Baldur.

Þá eru sífellt fleiri höfundar að stíga fram á sjónarsviðið eins og Andri Snær Magnason, Gerður Kristný Guðjónsdóttir, Guðrún Eva Mínervudóttir, Stefán Máni og Auður Jónsdóttir.

Ljóðlist

Tímabil ljóðskáldanna

19. öldin var blómaskeið rómantísku stefnunnar í íslenskum bókmenntum. Sérkennandi fyrir bókmenntir tímabilsins, ekki hvað síst ljóðlistina, var sjálfstæðisbarátta Íslendinga. Ljóðskáldin tóku virkan þátt í

Þeirri baráttu með því að yrkja ljóð þrungið ættjarðarást. Þekktasta og ástsælasta skáld þjóðarinnar Jónas Hallgrímsson (1807-1845) var uppi á þessum tíma. Ljóð hans lifa með þjóðinni enn þann dag í dag og falleg sönglög hafa verið samin við mörg þeirra. Úrval verka hans er að finna á sérstökum vef sem Dick Ringler við Háskólann í Wisconsin-Madison í Bandaríkjunum hefur gert.

Nokkur vöxtur hljóp í ættjarðarljóð við lýðveldisstofnunina 1944 og á árunum þar á undan. Þess sér vel stað hjá [Snorra Hjartarsyni](#) (1906 - 1986) sem orti eitt þekktasta ættjarðarljóð tímabilsins en það hefst með þessu erindi:

Land, þjóð og tunga, þrenning sönn og ein,
þér var ég gefinn barn á móðurkné;
ég lék hjá þér við læk og blóm og stein,
þú leiddir mig í orðs þíns háu vé.

Móðernismi í íslenskri ljóðagerð

Íslensk ljóðlist hafði einkennst af stuðlum og höfuðstöfum ásamt rími allt frá upphafi og fram undir miðja 20. öldina. Á árunum 1945-1965 bar það helst til tíðinda í íslenskri ljóðlist að skáld köstuðu fyrir róða hinu hefðbundna ljóðformi og fóru að yrkja óhefðbundin ljóð. Meðal helstu ljóðskálda þessa tíma eru [Steinn Steinarr](#), [Jón úr Vör](#), [Hannes Sigfússon](#) og Snorri Hjartarson. Steinn Steinarr gerðist einn helsti frumkvöðull móðernisma í íslenskri ljóðagerð með ljóðabókinni Tímanum og vatninu sem birtist fyrst 1948. Þar er fyrsta ljóðið svona:

Tíminn er eins og vatnið,
og vatnið er kalt og djúpt
eins og vitund míns sjálfs.

Og tíminn er eins og mynd,
sem er máluð af vatninu
og mér til hálf.

Og tíminn og vatnið
renna veglaust til þurrðar
inn í vitund mín sjálfs.

Bragarhátturinn er óvenjulegur en þó er ort með hefðbundinni hrynjandi, jafnvel rími. En mynd ljóðsins er óræð og fyrir þá sem voru vanir því að ljóð „væru um eitthvað“ reyndist erfitt að ráða í merkinguna. Smám saman ávann móðernisminn sér sess í íslenskri ljóðagerð og má segja að undir lok sjöunda áratugarins hafi hann verið kominn til fullrar virðingar í íslenskum bókmenntum.

Upphaf leikritunar

Herranótt

Það hefur verið venja að líta svo á að saga íslenskrar leikritunar hefjist í Skálholti um miðja 18. öld með svokallaðri Herranótt. Herranótt var eins konar sjónleikur sem skólapiltar sýndu einu sinni á vetri. Efni sýningarinnar er krýningarathöfn þar sem efsti nemandinn árlega er krýndur til konungs. Aðrir leika

biskup, presta, lögmenn og aðra embættismenn. Um leið og kórónan er sett á höfuð kóngi er flutt ræða á latínu, svokölluð Skraparotsræða. Því næst ganga tignustu menn fyrir kóng og flytja honum heillaóskakvæði á latínu. Þessi siður fluttist með skólanum frá Skálholti til Reykjavíkur 1785 en í nokkuð breyttri mynd. Hátíðin var bönnuð 1798 eftir að kóngurinn í sýningunni tók upp á því að leggja niður völd því hann vildi ekki vera öðrum fremri heldur stuðla að heillum ríkisins í samfélagi við aðra. Þetta þótti yfirvöldum varhugavert og óttuðust að í uppsiglingu væri bylting líkt og átt hafði sér stað í Frakklandi.

Fyrstu leikritin

Elsta leikrit skrifað á íslensku er jafnan talið Sperðill eftir sr. Snorra Björnsson á Húsafelli, samið um 1760. Menntu eru þó ekki á eitt sáttir um hvort það leikrit hafi nokkurn tíma verið ætlað til flutnings. Fyrsta íslenska leikritið sem talið er samið fyrir áhorfendur er Bjarglaunin eða Brandur (1790) eftir Geir Vídalín (1761 - 1823) síðar biskup yfir Íslandi.

Faðir íslenskrar leikritunar

Sigurður Pétursson (1759 - 1827) hefur verið nefndur faðir íslenskrar leikritunar en hann varð fyrstur til að setja saman leikrit á íslensku sem talist getur þroskað listrænt verk. Hann var því brautryðjandi í íslenskri leikritun þótt hann hafi aðeins skrifað tvö leikrit. Það voru skopádeilur í anda Holbergs. Þau voru sýnd af skólapiltum í Reykjavíkurskóla 28. janúar 1799, árið eftir að Herranótt var bönnuð. Fyrsta leikritið nefnist Hrólfur eða Slaður og trúgirni og hið síðara Narfi eða Sá narragtugi biðill. Það var gleðispil í þremur flokkum. Það segir frá Narfa sem skýtur upp kollinum á heimili Guttorms lögréttumanns. Narfi segist vera „assistent“ hjá dönskum kaupmanni. Hann gerir hosur sínar grænar fyrir dóttur lögmansins og telur vænlegast til árangurs að halda sig sem mest upp á dönsku. Útkoman er hlægilegt hrognamál og hann lýtur í lægra haldi fyrir keppinauti sínum, Nikulási vinnumanni. Í leikritinu er höfundur að deila á uppskafningshátt Íslendinga sem telja allt betra sem útlenskt er og gera um leið lítið úr þeim verðmætum sem löngum hafa verið þjóðinni kærust; tungu og menningu. Með þessu verki er litið svo á að Íslendingi hafi í fyrsta sinn tekist að skapa listrænt leikverk.

Fyrstu skrefin á leiklistarbrautinni

Í bændasamfélagi fyrri alda var byggðin dreifð og samgöngur oft erfiðar. Leiklistin var bundin skólastarfi enda þarf hún áhorfendur til að þrífast. Í lok 18. aldar hafði þéttbýli tekið að myndast á Íslandi og Reykjavík og nokkrir bæir aðrir fengið kaupstaðarréttindi. Fyrsta áratugi 19. aldar bjuggu aðeins um 300 - 400 manns í Reykjavík en smám saman var farið að líta á Reykjavík sem höfuðstað. Þangað voru flutt helstu embætti, m.a. í stjórnslu landsins. Með þéttbýlismyndun og tilkomu borgarastéttar myndaðist grundvöllur fyrir leikhúslíf.

Fyrsta opinbera leiksýningin

Veturinn 1853 - 4 var haldin fyrsta opinbera leiksýning á Íslandi sem miðar voru seldir að. Fyrir valinu varð danskt leikrit, Pak, eftir Thomas Overskous. Leikritið var þýtt á íslensku og konur tóku í fyrsta sinn þátt í leiknum.

Útilegumennirnir

Árið 1862 urðu tímamót í íslensku leikhúslífi. Sett var upp leikritið Útilegumennirnir eða Skugga-Sveinn eftir Þjóðskáldið Matthías Jochumsson (1835 - 1920). Sigurður Guðmundsson (1833 - 1874) málari, sem var mikill áhrifavaldur í íslensku menningarlífi á sinni stuttu ævi (er m.a. þekktur fyrir að hafa teiknað íslenska Þjóðbúninginn), setti upp verkið. Efni Útilegumannanna er sótt í íslenskt Þjóðlíf á 17. öld. Leikritið naut gríðarlegra vinsælda og hefur verið tekið til sýningar oft en nokkurt annað leikrit á Íslandi bæði í leikhúsum og af áhugaleikhópum í íþróttahúsum, pakkhúsum eða skemmum vítt og breitt um landið.

Nýársnótt

Nýársnótt Indriða Einarssonar (1851-1939) boðaði blómaskeið í íslenskri leikritun er það var sýnt 1907 í endurgerðri útgáfu, en það hafði verið frumsýnt 1872, tíu árum á eftir Útilegumönnum Matthíasar. Nýársnótt gekk næst Útilegumönnum að vinsældum. Þar eru í fyrsta sinn skapaðar leikpersónur úr álfum (á Íslandi hefur verið og er enn mikil trú á álfa). Leikritið þótti bera vott um yfirburðahæfileika hins unga höfundar í meðferð leikformsins.

Galdra-Loftur og Fjalla-Eyvindur

Í kjölfar Nýársnætur 1907 komu m.a. leikrit Jóhanns Sigurjónssonar (1880 - 1919): Galdra-Loftur (1914) og Fjalla-Eyvindur (1911), sem bæði eru byggð á íslenskum Þjóðsögum. Þessi leikrit eru einhver glæsilegustu listaverk meðal íslenskra leikverka.

Guðmundur Kamban (1888 - 1945) skrifaði Vi mordere 1920: Guðmundur skrifaði skáldverk sín á dönsku en þetta leikrit kom út í íslenskri þýðingu Vér morðingjar 1969.

Þjóðleikhús 1950

Íslendingar eignuðust atvinnuleikhús árið 1950 er Þjóðleikhúsið var stofnað. Leikfélag Reykjavíkur hafði starfað frá 1897 í lðnó og með stofnun Þjóðleikhússins var álitíð að starfsemi Leikfélags Reykjavíkur legðist af en sú varð ekki raunin og tvö atvinnuleikhús urðu staðreynd. Þar með var hafið mikið blómaskeið í íslensku leiklistarlífi og mikið líf fór að færast í íslenska leikritun. Þegar á sjötta áratugnum voru frumsýnd 13 ný íslensk leikrit.

Afkastamiklir leikritahöfundar

Meðal afkastamestu leikritahöfunda er [Jónas Árnason](#) (1923 - 1998). Meðal leikrita hans eru söngleikir við tónlist bróður hans, Jóns Múla, sem notið hafa mikilla vinsælda.

[Jökull Jakobsson](#) (1933 - 1978) var afkastamesti leikritahöfundur á fyrstu árum atvinnuleikhússins. Hann skrifaði jafnframt mörg athygliverð útvarpsleikrit. Meðal leikrita hans er Hart í bak (1962) sem sýnt var meira en 200 sinnum.

[Ólafur Haukur Símonarson](#) (f. 1947) er afkastamesta leikskáld hin síðari ár. Hann skrifar raunsæisleg leikrit þar sem hann reynir að varpa ljósi á líf venjulegs fólks.

Upplýsingar um þýðingar

Upplýsingar um verk íslenskra höfunda sem til eru í erlendum þýðingum er að finna hér og í eftirtöldum ritum:

Knüppel, Christine. Isländische Literatur 1850-1990 in deutscher Übersetzung. Bibliographie anlässlich der Ausstellung Isländische Literatur und Kunst aus Island in der Württembergischen Landesbibliothek Stuttgart 10.-31.10. 1990. Stuttgart: Deutsch-Isländisches Kulturforum, 1990.

Mitchell, P. M. and Ober, Kenneth H. Bibliography of Modern Literature in Translation. Islandica XL. Cornell University Press. 1975.

Ober, Kenneth H. Bibliography of Modern Literature in Translation.: Supplement 1971 - 1980. Islandica XLVII. Ithaca: Cornell University Press. 1990

Ober, Kenneth H. Bibliography of Modern Icelandic Literature in Translation 1981-1992. Scandinavica. 1997.

Helstu söfn

Á [Þjóðminjasafni Íslands](#), sem stofnað var 1863, eru varðveittar helstu þjóðminjar þjóðarinnar. Þangað er einnig safnað hvers kyns heimildum um íslenska menningarsögu og upplýsingum um þjóðlíf og þjóðhætti. Auk þess varðveita byggðasöfn úti á landi menjar sem tengjast sérstökum byggðalögum. Þjóðminjasafn Íslands hýsti Listasafn Íslands þar til það flutti í eigin húsnæði 1988.

[Listasafn Íslands](#) er þjóðlistasafn og leggur megináherslu á 19. og 20. aldar list, íslenska og erlenda. Það á merkasta safn íslenskra verka hér á landi og eftir alla helstu myndlistarmenn þjóðarinnar.

[Þjóðarbókhlaðan](#) var stofnuð 1994. Hún er stærsta bókasafn landsins og eru þar sameinuð Landsbókasafn og bókasafn Háskóla Íslands. Landsbókasafn Íslands - Háskólabókasafn er rannsóknarbókasafn. Safnið er í senn þjóðbókasafn og bókasafn Háskóla Íslands. Hlutverk þess er m.a. að varðveita allt útgefið efni á íslensku og að vera almennt útlánasafn sem uppfyllir þarfir Háskóla Íslands hvað snertir íslensk og erlend fræðirit. Þar er sérstök þjóðdeild og handritadeild.

[Listasafn Reykjavíkur](#) er á *Kjarvalsstöðum*, *Ásmundarsafni* og í *Hafnarhúsinu*. Á *Kjarvalsstöðum* eru varðveittir listmunir Reykjavíkurborgar auk glæsilegrar sýningaraðstöðu sem þar er. *Kjarvalsstaðir* eru nefndir eftir íslenska listmálaranum Jóhannesi S. Kjarval en hann er einn virtasti listamaður þjóðarinnar. Hann ánaðnaði Reykjavíkurborg stóran hluta listaverka sinna og persónulegra eigna árið 1968. Sérstakar sýningar á verkum Kjarvals eru haldnar á *Kjarvalsstöðum* ár hvert. *Ásmundarsafn* er nefnt eftir Ásmundi Sveinssyni einum af frumkvöðlum íslenskrar höggmyndalistar. Hann var á meðal þeirra sem kynntu fyrir Íslendingum nýja formskrift í myndlist 20. aldar. Verkum hans hefur verið komið fyrir á opinberum stöðum víða um land. Ásmundur ánaðnaði Reykjavíkurborg listasafn sitt og húsin við Sigtún og þar hefur Ásmundarsafn verið opið almenningi frá árinu 1983.

[Safnahúsið](#) við Hverfisgötu er hluti af Þjóðminjasafni Íslands. Sýning Safnahússins er samstarfsverkefni

nokkurra meginsafna landsins.

[Nýlistasafnið](#) á mjög stórt safn listaverka og heimilda og hefur tekist að varðveita einstæðan hluta af íslenskri listasögu. Í safninu eru verk eftir flesta félagi SÚM hópsins auk þess sem safnið á verk eftir marga helstu yngri listamenn þjóðarinnar og sífellt bætast við verk. Einnig á safnið verk eftir um 50 erlenda listamenn, þ.á.m. eitt stærsta safn verka sem til er eftir þýsk-svissneska listamanninn Dieter Roth. Öll verk í eigu safnsins eru valin af listamönnunum sjálfum, ekki sérfræðingum listastofnana.

[Listasafn Akureyrar](#) er eitt yngsta listasafnið á landinu. Hugmyndin að stofnun þess kom upphaflega frá Jónasi Jónssyni frá Hriflu í blaðagrein sem hann skrifaði árið 1960. Þrjú áratugir liðu uns hugmyndin um Listasafnið á Akureyri komst aftur í umræðuna og varð hún loksins að veruleika á afmælisdegi bæjarins þann 29. ágúst 1993.

Auk þessa er fjöldi minni safna og sýningarsala víða um land.

Fjölmiðlar

Fjölmiðlar gegna stöðugt veigameira hlutverki í íslensku nútímasamfélagi. Þeir eiga að tryggja almenningi aðgang að fjölbreyttum upplýsingum og miðla þeim eftir ólíkum leiðum. Miklar breytingar urðu á vettvangi fjölmiðla á tuttugust öldinni. Þeim hefur fjölgað og ljósvakamiðlar, símtæki og tölvutækni gegna stöðugt stærra hlutverki.

[Ríkisútvarp](#) var stofnað 1930. Það náði fljótlega til flestra byggða landsins og útvarpstækjum fjölgaði ört. Framan af var aðeins útvarpað fjórar til sex stundir á sólarhring. Ríkisútvarpið er rekið af íslenska ríkinu og að því er skylduáskrift. Það rekstrarfyrirkomulag hefur mætt nokkurri gagnrýni á tímum einkavæðingar. Málsvarar ríkisútvarpsins telja hins vegar að það gegni mikilvægu hlutverki fyrir landsmenn. Það sé útvarp allra landsmanna meðan útsendingar ýmissa annarra útvarpsstöðva nái aðeins til takmarkaðra landssvæða. Þetta sé mikilvægt m.a. með tilliti til miðlunar upplýsinga eins og aðvarana vegna náttúruhamfara. Þá telja málsvarar ríkisútvarpsins að menningarlegt gildi þess sé ekki síður mikilvægt.

Kvöldvaka við viðtækið

Segja má að ríkisútvarpið hafi tekið við hlutverki kvöldvökkunnar að mörgu leyti. Í strjálbýlu bændasamfélagi fyrri alda stytta menn sér stundir við bóklestur, kveðskap og sagnakemmtun á kvöldvökkunni. Þar var einnig lesinn húslestur. Kvöldvakan var að vísu vinnutími en hún var ennfremur samverustund heimilisfólksins. Þar var lesið af bók fyrir heimilisfólkið, kveðnar rímur af bók eða eftir minni og rætt um það sem fram var flutt. Kvöldvökkunni lauk síðan með húslestri sem var helgistund í lok dagsins.

Ríkisútvarpið er enn mótað af þessum þáttum. Auk fréttu og margvíslegra þátta eru lesnar framhaldssögur, flutt kvæði, lesin morgunbæn og kvöldbæn, Passíusálmar Hallgríms Péturssonar eru lesnir á föstunni o.s.frv., en slíkt er arfur frá húslestrunum. Á fyrstu árum útvarpsins kom fólk jafnvel saman þar sem til var útvarp og settist við viðtækið og hlýddi á þulinn líkt og á kvöldvökkunni áður.

Sjónvarp og íslensk menning

Sjónvarp hóf ekki útsendingar fyrr en 1966. Útsendingar þess voru takmarkaðar við kvöldin og eitt kvöld í viku, fimmtudagskvöld, var sjónvarpslaust auk þess sem útsendingarnar lágu niðri í júlímánuði. Það var

ekki fyrr en 1. október 1987 að sjónvarpað var öll kvöld vikunnar. Með tilkomu sjónvarpsins fór að draga verulega úr því að fólk færi í heimsóknir hvert til annars eins og áður tíðkaðist. Þess í stað styttr fjölskyldan sér stundir fyrir framan sjónvarpið á síðkvöldum og skemmtir sér við efni hvaðanæva úr veröldinni. Þykir mörgum sem heimur versnandi fari og íslenskri tungu og menningu standi ógn af því flóði erlends efnis og tískustrauma sem flæða yfir landsmenn á þessum alþjóðlegu tímum. Sjónvarpið eigi drjúgan skerf í því. Aðrir benda á að þrátt fyrir þetta hafi íslensk tunga aldrei verið sterkari en nú. Fleiri tali hana en nokkru sinni fyrr og fjölmargir útlendingar leggja nú stund á íslenskunám bæði á Íslandi og við erlenda háskóla.

Aðrir miðlar

Árið 1986 hóf fyrsta [einkarekna sjónvarpsstöðin](#) starfsemi sína en síðan hafa komið fram fjöldi einkarekinna stöðva þar á meðal norðlenska stöðin [N4](#).

Fjögur stór dagblöð eru gefin út í Reykjavík. Þau teljast stórbloð ef miðað er við fólksfjölda. [Morgunblaðið](#), er áskriftarblað, um 70 bls. að stærð. [Fréttablaðið](#) kemur einnig út á morgnanna í um 90.000 eintökum og er dreift frítt í öll hús á höfuðborgarsvæðinu auk þess að vera aðgengilegt á landsbyggðinni. Þriðja blaðið, [DV](#) er síðdegisblað, það kemur út tvisvar í viku í talsvert minna upplagi. Auk þess er Fréttatímanum dreift frítt þrisvar í viku í um 80.000 eintökum.

Sífelld vinsælla er að lesa fréttirnar og sækja sér upplýsingar af margvíslegu tagi með því að fara inn á einhvern fréttavefinn á Netinu, vinsælustu fréttavefirnir eru [ruv.is](#), [mbl.is](#) og [visir.is](#)

Ágrip af sögu kvikmyndagerðar

Íslensk kvikmyndagerð er ung listgrein. Fyrsta kvikmyndahús á Íslandi var opnað í Reykjavík árið 1906. Alllangur tími leið þó þar til Íslendingar fóru sjálfir að framleiða kvikmyndir. Fyrstu tilburðir til kvikmyndagerðar í landinu voru af hálfu útlendinga sem helst sóttust eftir að taka myndir af landslagi. Það voru einnig erlendir menn frá Nordisk Film Kompagni í Kaupmannahöfn sem komu til landsins árið 1919 og tóku fyrstu íslensku kvikmyndina, Sögu Borgarættarinnar eftir skáldsögu íslenska rithöfundarins Gunnars Gunnarssonar.

Danir héldu áfram að gera kvikmyndir á Íslandi og stundum í samvinnu við Íslendinga en fyrsta talsetta kvikmynd Íslendinga í lit var gerð af Lofti Guðmundssyni árið 1948. Hún heitir Milli fjalls og fjöru (Between Mountain and Shore). Myndin fjallar um ástarævintýri Ingólfs, fátæks bóndasonar, og ríkrar kaupmannsdóttur.

Sá leikstjóri sem líklega hefur haft mest áhrif á æskuminningar eldri kynslóðar kvikmyndagerðarmanna í dag er Óskar Gíslason. Þekktasta mynd hans er barnaævintýrið Síðasti bærinn í dalnum (1950). Aðrir frumherjar í íslenskri kvikmyndagerð voru þeir Ásgeir Long og Ósvaldur Knudsen. Ósvaldur var frumkvöðull á sviði heimildamynda en hann einbeitti sér aðallega að kvikmyndum um eldfjöll. Ferðamenn sem heimsækja Reykjavík yfir sumarleyfistímamann geta séð myndir hans daglega í litlu kvikmyndahúsi í grennd við Hótel Holt.

Í upphafi áratugarins voru gerðar nokkrar kvikmyndir, m.a. eftir skáldsögu Indriða G. Þorsteinssonar; 79 af stöðinni (Girl Gógó) (1962) í leikstjórn Danans Eriks Balling, en það er ekki fyrr en upp úr 1980 sem íslensk kvikmyndagerð tekur verulegan vaxtarkipp.

Í lok sjöunda áratugarins sneru margir ungir listamenn heim að loknu námi erlendis og veittu nýju lífi inn í listgreinina, jafnframt því sem [Kvikmyndasjóður Íslands](#) var stofnaður 1979. Hann sér um að úthluta fé til kvikmyndagerðar.

Kvikmyndagerð í dag

Á undanförunum þrjátíu árum hefur verið mikil gróska í [íslenskri kvikmyndagerð](#). Vaxandi alþjóðleg samvinna á sviði kvikmyndagerðar og fjármagn erlendra fjárfesta hafa auðveldað Íslendingum að taka sér kvikmyndagerð á hendur.

Umheimurinn varð fyrst var við íslenska kvikmyndagerð þegar myndirnar Land og synir (Land and sons) í leikstjórn [Ágústs Guðmundssonar](#), og Óðal feðranna (Father's Estate) í leikstjórn [Hrafns Gunnlaugssonar](#), voru kynntar á kvikmyndahátíðum erlendis snemma á níunda áratugnum. Land og synir sló öll aðsóknarmet á Íslandi 110,000 miðar voru seldir, jafnvel þótt miðaverð væri mun hærra en á aðrar myndir, enda ekki á hverjum degi sem íslensk kvikmynd var sýnd í kvikmyndahúsum landsins. Land og synir og Óðal feðranna fjalla báðar um togstreituna milli sveitar og borgar á tímum ört vaxandi borgarmenningar. Með þeim hófst nýtt tímabil í íslenskri kvikmyndagerð og síðustu tveir áratugir hafa verið býsna frjósamir.

Ákveðin tilhneiging hafði verið meðal leikstjóra til að sækja efnivið til fortíðarinnar eða að fjalla á ljúfsáran hátt um bernskuslóðir sínar. Atómstöðin (1984, The Atomic Station), eftir samnefndri skáldsögu Nóbelskáldsins Halldórs Kiljan Laxness, var því nokkur nýlunda í íslenskri kvikmyndagerð. Þar er fjallað um pólitískt hitamáli; herstöð Bandaríkjamanna á Íslandi sem miklar deilur höfðu verið um. Leikstjóri myndarinnar var [Þorsteinn Jónsson](#).

Þekktastir íslenskra leikstjóra eru þeir Hrafn Gunnlaugsson, [Friðrik Þór Friðriksson](#) og [Baltasar Kormákur](#). Hrafn varð þekktur fyrir víkingamyndir sínar með myndunum Hrafninn flýgur (1984, When the Raven Flies), Í skugga hrafnsins (1988, In the Shadow of the Raven) og Hvíti víkingurinn (1991, The White Viking). Meðal þekktra kvikmynda eftir Friðrik Þór eru Börn náttúrunnar (1991, Children of Nature), Englar alheimsins (2000, Angels of the Universe), heimildarmyndin Sólskinsdrengrurinn (2008, The Sunshine Boy, A mother's courage). Baltasar Kormákur hefur meðal annars leikstýrt myndunum 101 Reykjavík (2001), A little trip to heaven (2006), með þeim Juliu Stiles og Forest Whitaker í aðalhlutverki, Contraband (2012) sem fékk mikla aðsókn í kvikmyndahúsum í Bandaríkjunum og Everest (2015). Einnig hefur hann gert myndir eftir skáldsögum Arnaldar Indriðasonar, Mýrin (2006, Jar City) og Grafarþögn (2010, Silence of the grave).

Framundan

Á nýrri öld má greina marga vaxtarsprotu í íslenskri kvikmyndagerð. Fjárframlög frá Kvikmyndasjóði Íslands og fleiri styrkveitingar, aukið samstarf við erlenda aðila, áform erlendra kvikmyndafyrirtækja um tækur á Íslandi, og margir ungir og upprennandi kvikmyndaleikstjórar ættu að vera fyrirboðar um bjarta framtíð í íslenskri kvikmyndagerð.

Tónlistariðkun á fyrri öldum

Íslensk tónlistarsaga er sérstök á evrópskan mælikvarða. Tónlistarflutningur byggðist um aldir á söng þar sem aðeins örfá hljóðfæri voru á landinu ef frá eru talin íslensku hljóðfærin langspil og fiðla. Það er ekki fyrr en um 1930 sem grundvöllur er lagður að því blómlega tónlistarlífi sem nú dafnar í landinu m.a. með stofnun tónlistarskóla.

Heimildir

Einstaka heimildir eru til um tónlistariðkun manna á fyrstu öldum Íslandsbyggðar. Allt fram á 19. öld eru heimildir fáar, aðallega ferðabækur, sjálfsævisögur, prentaðar söngbækur og nótnahandrit. Norrænir menn voru víðförlur og gera má ráð fyrir að þeir hafi haft einhver kynni af tónlist í þeim löndum sem þeir sóttu heim. Með landnámsmönnum kom einnig fjöldi hernumins fólks, aðallega af

keltneskum uppruna, og gera má ráð fyrir að þetta fólk hafi að einhverju leyti flutt með sér sína tónlistarmenningu. Íslendingar ferðuðust einnig víða á fyrstu öldum Íslandsbyggðar og hafa þá komist í kynni við erlenda tónlistariðkun. Þá var tónlist hluti af menntun lærðra manna.

Þótt heimildir séu fáorðar um hljóðfæraeign og hljóðfæraslátt á sönglistin sér langa hefð í landinu. Kapólskur helgisöngur, kenndur við Gregor mikla (540-604), barst til landsins með kristni og var iðkaður í kirkjum og í klaustrum. Hann var aðaluppistaða messu og tíðagjörðar, enda talað um að syngja messu. Ýmis forn handrit benda til þess að í kapólskum sið hafi verið hér margir klerklærðir menn sem kunnu góð skil á nótnaskrift. Stærsta handrit af þessu tagi er Þorlákstíðir. Þorlákur Þórhallsson, sem handritið er kennt við, var biskup í Skálholti. Hann lést árið 1193. Við hann er kennd Þorláksmessa (23. desember) en Þorlákur var lýstur helgur maður á alþingi 1198.

Tónlist eftir siðaskiptin byggðist aðallega á sálmasöng auk flutnings á veraldlegum kvæðum eins og rímum. Fyrsta sálmasöngurinn var prentuð 1589 og fyrsti Grallarinn kom út fimm árum síðar 1594. Þessar bækur héldust nánast óbreyttar fram á síðari hluta 18. aldar og byggðist sálmasöngurinn að langmestu leyti á þeim lögum sem í þeim var auk þess sem fjöldi sálmalaga hefur varðveist í handritum. Hægt er að skoða [gagnagrunn um íslenska tónlist](#) á netinu þar sem finna má myndir af tónlistarhandritum, prentuðum sálmasöngum og hlusta á mikinn fjölda hljóðrita.

Rímnalög

Alþýða manna skemmti sér við að kveða rímur, en þær voru helsta afþreying landsmanna um aldir. Upptök þeirra má rekja aftur til miðbiks 14. aldar. Þótt rímur séu kveðskapargrein er ekki óeðlilegt að flokka þær jafnframt undir tónlist því þær voru fluttar eða kveðnar með nokkurs konar tal-tóni eða kveðandi. Kvæðalag rímnanna kallaðist stemma, rímnalag eða bragur. Rímur eru frásagnarkvæði. Þær eru aðallega ortar út af fornaldarsögum og riddarasögum, erlendum bóklegum ævintýrum, og fáeinar út af Íslendingasögum.

Rímnalögin mætti e.t.v. kalla baðstofutónlist Íslendinga en annarri kammertónlist var þá ekki til að dreifa. Um fegurðargildi þessarar íslensku rímnatónlistar eru ekki allir á eitt sáttir.

Í átt til nútímans

Söngvakning á Íslandi

Um miðja 19. öld tekur tónlistarlíf að breytast og verður mun fjölbreyttara en áður var. Þá hefst mikil söngvakning á Íslandi fyrir tilstilli eins manns, [Jónasar Helgasonar](#) (1839-1903). Hann hafði notið tilsagnar í hljóðfæraleik og átt kost á stuttu tónlistarnámi í Kaupmannahöfn. Hjá honum vaknaði snemma mikill áhugi á margradda söng sem varð til þess að hann stofnaði fyrsta kór á Íslandi árið 1862. Rúmum áratug seinna stofnaði bróðir hans, Helgi Helgason, fyrsta hornaflokk á Íslandi: Lúðurþeytarafélag Reykjavíkur. Jónas var mikilvirkur tónlistarkennari og stofnaði auk þess fleiri kóra. Kórsöngur varð stöðugt vinsælli í kjölfar þessa og er líklega einhver almennasta tónlistariðkunin enn þann dag í dag. Smám saman fóru fleiri að láta tónlistarmál til sín taka og skilyrði tóku að skapast fyrir lifandi tónlistarmenningu í landinu.

Ó, Guð vors lands!...

[Sveinbjörn Sveinbjörnsson](#) (1847-1927) var hámenntaður tónlistarmaður og hafði meðal annars stundað nám í Kaupmannahöfn og Leipzig. Hann var m.a. prýðilegur píanóleikari og hann samdi fleiri og stærri tónverk en nokkur Íslendingur hafði áður gert. Hann er e.t.v. þekktastur meðal almennings fyrir að hafa fært þjóð sinni nýjan þjóðsöng við sálm Matthíasar Jochumssonar; [Ó, Guð vors lands!](#)

Íslensk þjóðlög

Upp úr 1880 tekur [Bjarni Þorsteinsson](#) (1861-1938) sér á hendur það merka starf að skrásetja íslensk þjóðlög en fram að því hafði alþýðutónlist verið lítil gaumur gefinn. Verk Bjarna Íslensk þjóðlög kom út á

árunum 1906-1909 og hefur að geyma fjölda laga sem annars hefðu glatast.

1930, tímamótaár í tónlistarsögu

Árið 1930 markar tímamót í íslenskri tónlistarsögu. Þá lýkur u.þ.b. hundrað ára hægri þróun í tónlistarmálum, sem mjög mótaðist af áhuga og framtaki einstakra manna, og nýr kafli hefst. Þetta gerðist með því að komið var á fót fyrstu stofnunum sem nauðsynlegar má telja til þess að tónlistarlíf náði að dafna. Þetta voru [Tónlistarskólinn í Reykjavík](#) og [Ríkisútvarpið](#). Fyrsta sinfóníuhljómsveitin, [Sinfóníuhljómsveit Íslands](#), var stofnuð tveimur áratugum síðar, 1950.

Tónlistarlífið nú

Tónlistarlíf í íslensku nútímasamfélagi einkennist af fjölbreyttri flóru klassískrar tónlistar og hvers kyns dægurtónlistar. Sinfóníuhljómsveit hefur starfað frá 1950 og [lítið óperuhús](#) hefur verið starfandi í rúm 30 ár. Vaxandi áhugi hefur verið á tónlistarmenntun hin síðari ár og nýtur almenningur ávaxta þeirrar uppskeru sem til hefur verið sáð á undanförunum árum og áratugum. Er lítið er í blöðin sést glöggst sá mikli fjöldi tónlistarviðburða sem jafnan er í boði og ætti hver að geta fundið eitthvað við sitt hæfi.

Mikil gróska er í popptónlist á Íslandi. Söngur Bítlanna ómaði á öldum ljósvakans á sjöunda áratugnum og hreif ungu kynslóðina á Íslandi, sem annars staðar, og ekki leið á löngu þar til fyrsta íslenska bítlahljómsveitin var stofnuð. Þetta var hljómsveitin Hljómar frá Keflavík. Þeir gáfu út fyrstu íslensku „bítlaplötuna“ 1965.

Margar býsna góðar hljómsveitir hafa skotist upp á íslenskan poppstjörnuhimin og jafnvel náð að láta ljós sitt skína erlendis. Hljómsveitin [Mezzoforte](#) og Sykurmolarnir með Björk Guðmundsdóttur eru líklega þær hljómsveitir íslenskar sem lengst hafa náð í útlöndum ásamt Sigur Rós og [Björk](#) er fyrsti íslenski popptónlistarmaðurinn sem slær í gegn á alþjóðavettvangi. Hún á vafalaust stóran þátt í þeirri miklu grósku sem nú er í íslenskri popptónlist. Velgengni hennar er öðrum listamönnum hvatning. Víst er að víða eru barðar bumbur, þeytt horn og þandir strengir í von um frægð og frama í útlöndum.

Vinsælar hljómsveitir og söngvarar

Meðal vinsælla hljómsveita um þessar mundir eru hljómsveitin [Sigur Rós](#) sem vakti athygli sumarið 1999, með breiðskífunni Ágætis byrjun. Hljómsveitin sá um tónlist í kvikmyndinni Englar alheimsins eftir samnefndri skáldsögu Einars Mús Guðmundssonar og í leikstjórn eins helsta kvikmyndaleikstjóra Íslendinga, Friðriks Þórs Friðrikssonar. Þar nýtur frumleiki sá sem einkennir þessa sérstöku hljómsveit sín vel. Fjöldi rokksveita og poppbanda skjóta upp kollinum og njóta vinsælda í lengri eða styttri tíma, meðal hljómsveita sem hafa verið vinsælar um nokkurt skeið má nefna [Stuðmenn](#), [Sálina hans Jóns míns](#) og [GusGus](#). [Bubbi Morthens](#), [Ragnhildur Gísladóttir](#) og [Páll Óskar Hjálmtýsson](#) hafa lengi verið vinsælir tónlistarmenn en af nýrra tónlistarfólki njóta [Dikta](#) og [Ólafur Arnalds](#) töluverðrar hylli ásamt [Emilíönu Torrini](#) sem hefur verið að gera það gott erlendis bæði sem söngkona og lagahöfundur og hljómsveitinni [Of monsters and men](#).